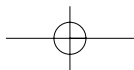
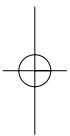
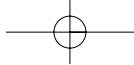

Bidragskulturen
filosofin bakom socialbidraget

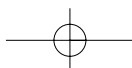
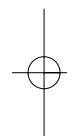
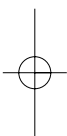

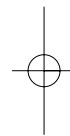
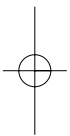
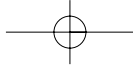

Bidragskulturen

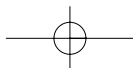
filosofin bakom socialbidraget

HELENA RIVIÈRE

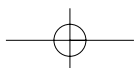
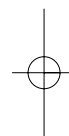
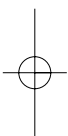
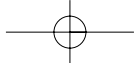

© Författaren och AB Timbro 19989
Omslag: Formgivningsverket
Tryck: Norstedts Tryckeri AB, Stockholm 1998
ISBN: 91-7566-378-3
ISSN:1402-9391

Innehåll

Inledning	7
Lagen	II
Innehållet i normen	17
Klienten är kung	27
Undflyendet hos maktpolitikerna	37
Kritik mot smygleken	43
Kostnader	47
Hur mycket får de?	51
Det politiskt kontroversiella	59
Nyckelbegreppet ”skälig levnadsnivå”	71
Slutsatser	73
Epilog	81

Inledning

PROBLEMET VAR LÅNGT ifrån självklart. Det jag sökte var någonting som kunde åskådliggöra Sveriges väg utför, någonting som fångade den mentala förändringen sedan 80-talets början, någonting som sammanfattade bidragsstaten. Dvs en svårfångad blandning av felriktad normbildning och systemfel.

Då låg det nära till hands att titta på socialbidraget: det som officiellt omtalas som det yttersta skyddsnätet för vanlottade och utslagna, men som samtidigt numera verkar ha blivit ett eftertraktat försörjningsalternativ för unga debutanter i bidragssverige. Medan de goda kritiklöst förespråkar än generösare villkor för klienterna, anade sådana som jag en sorts bristande kongruens mellan offerten och den rationellt kalkylerande individen.

Hur får man spridda intryck av samtiden att meddela sig? Själv är jag en rätt metodisk tidningsläsare. Jag hade en bild av hur transfereringarna bara under loppet av några år på nittio-

BIDRAGSKULTUREN

talet, ändrade skepnad, från att ha varit en samhällsresurs till att bli mera av en moralisk förlustaffär. Socialtjänstlagen och socialbidraget kan i själva verket ses som en veritabel loggbok på den undergrävande effekt som en anonym centralstyrd välfärd har på samhällsgemenskapen. Socialtjänstlagen och socialbidraget demonstrerar på ett nästan kusligt sätt hur kort halveringstiden är för moraliska värderingar. Den generation som skapade lagen var övertygad om sociala reformers förmåga att rätta till verkligheten. Den generation som nu utnyttjar den har ingen känsla för att utbildning, bostäder, arbete, pengar är någonting man förtjänar genom personliga insatser, utan det är rättigheter rakt av. Däremellan utspelar sig den moralupplösande process som vi nu ska följa.

Länge sade man om socialbidragen att det är så lite så det är inget att bry sig om. I budgetsammanhang är det fortfarande lite. 1996 gick socialbidragen på knappt 12 miljarder totalt, medan stödet till barnfamiljerna samma år var hela 45 miljarder. Dessa 45 miljarder inkluderar förstås en hel del: barnbidraget, föräldrapenningen, vårdbidrag, bidragsförskott, barnpension och bostadsbidrag. Enligt AMS gick akassan, med alu och kas inräknade, på 47 miljarder och, enligt RFV, kostade förtidspensionerna och sjukbidragen 36 miljarder. Hur mycket av alla dessa miljarder rinner bort i onödan i namn av förlegad idealitet? Jag har alltid undrat vad sjutton vi gör med alla skattepengar när vi inte ens har till att upprätthålla vården, skolan eller rättsväsendet på en anständig nivå fast vi betalar så mycket. Svaret är att vi har denna ideologiskt styrda transfereringsautomatik som betalar ut svindlande summor dag ut och dag in till dem som har den rätta behovsprofilen, eller har förstått att anlägga rätt profil: en miljard kronor om dagen!

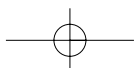
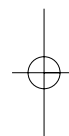
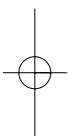
BIDRAGSKULTUREN

Situationen är ohållbar. Kommunerna knäar under bördorna och förslag kommer droppande om att staten ska ta över socialbidragen. När staten nu har föreskrivit en riksnorm lika över hela landet, menar kritikerna, är det inte mer än rimligt att staten betalar. Kontentan av denna riksnorm är att vi nu har gått och skaffat oss en ny allmän socialförsäkring, ett allmänt folkbidrag, en sorts medborgarlön faktiskt, och i stället för att lätta politikens grepp om våra liv, kommer detta nya folkbidrag att bestämma oss än mera. Socialbidraget sätter standarden för alla andra bidrag och enligt det traditionella sättet att se ska allt annat ligga högre. Vi har följdreaktioner att vänta.

Bidragstänkandet börjar sortera ut sig som det grundläggande systemfelet och oviljan att se det drar in oss i en skenvärld. Samhällsmoralen försvinner också in i dimbanken, framför allt genom att de för ett välfärdssystem nödvändiga konservativa värderingarna har sparat ur. Det låter kanske konstigt att konservativa värderingar skulle vara en förutsättning för ett välfärdssystem som vårt, men det är just vad de är. Vårt system främjar inte längre samhällsbevarande dygder som arbetsamhet, strävsamhet, måttfullhet, initiativrikedom och hederlighet. Tar vi ansvar för vårt liv och leverne så är det bra, gör vi det inte är det också bra, det är egalt vilket, allt är lika bra som allt annat i normlöshetens land, automatiken spottar helt enkelt ut det jämlikheten föreskriver att vi ska ha. Hela vår kultur mumlar formeln "samma rätt som alla andra" oberoende av insatser.

Det går inte längre. Det är inte rätt.

Stockholm i januari 1998
Helena Rivière

Lagen

SOCIALTJÄNSTLAGEN TRÄDDE I kraft den 1 januari 1982. Central är paragraf 6 som reglerar rätten till "skälig levnadsnivå". Ända fram till 1998 sade den: "Den enskilde har rätt till bistånd för sin försörjning och sin livsföring i övrigt, om hans behov inte kan tillgodoses på annat sätt. Den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå." Nu säger den: "Den som inte själv, eller på annat sätt kan tillgodoses sina behov har rätt till bistånd ..." Det egna ansvaret har dragits fram. Varför det, tro? Vad är det som har hänt i sinnet på folk under de här åren som motiverar lagstiftaren att börja med det egna ansvaret? Markeringen berättar en historia. Det är historien om den bidragkultur som har uppstått i välfärdens hägn, en kultur vars grund och logik är fullt begripliga när man tittar närmare på den, men som likafullt är fatal för landet.

Vad som var "skäligt" definierades aldrig. I propositionen till socialtjänstlagen (prop 1979/80:1) uttalades att det inte

BIDRAGSKULTUREN

gick att säga riktigt vad som var skäligt, att varje enskilt fall var speciellt och att man inte kunde skapa enhetliga regler: "Det måste därför överlämnas åt kommunerna att fastställa vilken levnadsnivå som skall anses skälig."

Att det handlade om en höjd ambitionsnivå mot tidigare lagar på det sociala området var helt klart. Socialbidragen skulle följa den allmänna standardutvecklingen. Uppåt. Kommunerna skulle "anpassa insatserna efter lokala önskemål och behov", sade propositionen, och då hade man inte bara lämnat 1871 års fattigvårdsförordning långt bakom sig, där det hette att de fattiga skulle kunna få "nödtorftigt underhåll", utan även 1918 års fattigvårdslag som erbjöd "erforderligt underhåll", liksom 1956 års socialhjälpslag som fortfarande bar folkhemmets måttfulla prägel och säkrade "livsuppehållet", men inte mer än så. Dessutom var man i förarbetena till den lagen noga med att påpeka att nivån måste ligga under de lägsta arbetsinkomsterna.

Men 1980 var det dags för socialstyrelsen att ta ett helhetsgrepp om de socialt behövande. Vi hade fått en hel yrkeskår som var specialister på socialt arbete och lika viktigt som pengarna var de sociala arbetsmetoderna. Medlemmarna i Sveriges socionomers riksförbund ville inte sitta och vrida och vända på ansökningar om pengar för det ena och det andra. De krävde att få tillämpa sin utbildning i konsten att leda vilsegångna och ge folk ett bättre liv. Rehabilitering var nyckelordet, en omstöpning både av människa och livsvillkor, ett systematiskt tillmötesgående med total förståelse och total kontroll, och frågan om vad som var "skäligt" eller inte tog sig de mest skiftande uttryck.

Eftersom förvaltningsdomstolarna vid överklaganden förväntades ge en juridisk tillämpning av tämligen svävande

rättsregler, blev domarna svävande de också. Domstolarna tolkade lagen bäst de kunde och besluten visade en variationsrikedom som inte hade mycket med precisa rättsregler att göra. Så kunde det inte vara. 1985 gavs socialstyrelsen i uppdrag av regeringen att ge ut så kallade "vägledande bruttonormer".

Och nu kommer det intressanta. De här normerna konstruerades av tjänstemännen vid socialstyrelsen i samarbete med konsumentexpertis och de har aldrig varit föremål för politisk prövning. De har bara räknats upp automatiskt varje år med den allmänna prisutvecklingen, utan att innehållet i de olika posterna har prövats var för sig. Socialbidragen har bara blivit som de är, innanför socialstatens ramar men egentligen utanför politiska rimlighetsbedömningar. Man tyckte kanske att det inte var mycket att bråka om eftersom kostnaderna var låga. De höll sig på samma låga nivå år efter år under hela 60- och 70-talen, 125 miljoner på 60-talet i 1960 års priser, och 250 miljoner på 70-talet i 1960 års priser, och det var ändå snuspengar.

Om det fanns en inbyggd motsägelse i socialbidragets funktion och syften var det inget stort bekymmer. Det fanns helt enkelt ett antal människor på samhällets botten som behövde tas omhand, dryga fem procent eller så, och ingen tänkte annat än att det var rätt och riktigt. Det var solidaritet. Tanken var att vår lilla minoritet – misslyckade sade man inte, det skulle antyda något litet mått av viljelöshet och självförvållad oförmåga – utsatta, var den försonande beteckning de gavs, skulle leva lika bra som majoriteten. All hjälp var bra hjälp, och gjorde man inte gott på det ena sättet så gjorde man det på det andra. Generösa bidrag var bra, det tjänade inkomstfördelningen. Samma goda standard vare sig du jobbade eller

BIDRAGSKULTUREN

inte var också bra, det jämnade ut skillnaderna det också.

Så frågan vad man ville med socialbidraget var egentligen aldrig aktuell. Var socialbidraget avsett som ett "yttersta skyddsnet i tillfälliga nödsituationer", "ett sista skyddsnet för personer i tillfällig kris", som socialstyrelsen själv än idag understryker varje gång socialbidragen kommer på tal, eller förutsattes socialbidraget från början ta hand om folk mera permanent?

Målkonflikten är intressant. Socialbidraget råkar ju till sin konstruktion vara gjort för att ta över försörjningen under lång tid. De inbyggda jämlikhetssträvandena är ju inte precis av tillfällig art. Läger man vikt vid levnadsnivån är ambitionen långsiktig. Posterna för kläder och skor, möbler, husgeråd, TV-licens, hemförsäkring, sparmöjligheter, m m, talar också sitt tydliga språk. I *Allmänna råd om socialbidrag från socialstyrelsen* (SoSFS 92:4) sägs om bidragsposterna för möbler och TV och sådant, att bidragstagaren på lång sikt ska kunna spara ihop till sådana tunga framtida investeringar i det egna hemmet.

Enkelt uttryckt är det en artskillnad mellan socialbidraget som det yttersta skydds nätet å ena sidan, och den "skäliga levnadsnivån" å den andra. Det verkar som om socialtjänstlagen med anspråksfullheten i själva begreppet "skälig levnadsnivå" hade tagit klivet upp ur de mest grundläggande behoven en gång för alla. Med denna lansering var historiens och fattigdomens bojor sprängda för gott. Tanken att kommunernas resurser skulle kunna ebba ut fanns inte. Begränsningar var det inte tal om. Sverige var så nära utopin det gick att komma. Staten, politikerna, de goda byråkraterna, bestämde över framtiden, ekonomin, tillväxten, och lagarna. "Skälig levnadsnivå" var det minsta vi kunde erbjuda för att

slutgiltigt sätta punkt för restriktioner och godtycke. Och vad som markerar att flertalet svenskar då fortfarande så att säga levde för egen maskin, att var och en tog ansvar för sitt, är att staten inte ett ögonblick behövde bekymra sig om vilka signaler man skickade ut till medborgarna med erbjudandena. Den sortens signaler var inte uppfunna ännu. Folk var ännu inte inne på att söka alternativa försörjningsöppningar hos det allmänna. Permanent socialt bistånd var bara ett uttryck för solidaritet, det var närmast synonymt med solidaritet. De enda signaler staten befattade sig med var direkta uppmaningar till allmänheten att begära mer: "vi ska lära klienterna att ställa krav."

Riksdagens revisorer berättade i en rapport, *Kontroll av socialförsäkringarna* (94/95:1) om ett sådant lyckat arrangemang, Socialförsäkringens dag, som hölls så sent som den 1 september 1993 och som hade som mål att få folk att söka mera bidrag:

"Dagen genomfördes på olika sätt i olika delar av landet. På många lokalkontor hade man kvällsöppet. Man bjöd på kaffe, frukt och karameller och delade ut ballonger till barnen. Särskilda tipsrundor med frågor om socialförsäkringen anordnades. På många ställen hade man särskilda stånd i köpcentra och liknande. Det förekom också att personal från försäkringskassan var ute och "raggade" besökare till kontoret."

Vad rapporten i själva verket berättar om är hur stark bindningen till en perfektionistisk samhällsmodell är. De ville inte se att modellen redan hade kraschat mot verklighetens begränsningar. De moraliskt förödande konsekvenserna av den generösa attityden hade fortfarande, så sent som 93-94, inte trängt igenom. Majoriteten levde fortfarande i tron att ju

BIDRAGSKULTUREN

mer pengar vi delade ut desto högre social standard hade vi.

Kommunerna hade länge klagat på socialstyrelsens normer. De var för fyrkantiga. Socialbidragstagarna i glesbygd fick levnadsnivåer som byggde på storstadsförhållanden och det blev för mycket. Så kommunerna tog principen om självbestämmanderätten på allvar och anpassade normen efter lokala förhållanden, vilket oftast innebar en sänkning, vilket fick till följd att kommunerna överhopades av överklaganden. Antalet mål till länsrätterna ökade lavinartat. 1990 gick 9 300 överklaganden vidare. 1991 var det 12 600, 1992 kom de upp i 20 600, 1993 var det hela 32 300, och 1994 och 1995, båda åren lika många: 38 300.

Domstolarna måste ha någonting att döma efter och, som vi konstaterat, kom socialstyrelsens vägledande normer från 1985 att betraktas som lag. Två domar i regeringsrätten 1993 definierade äntligen begreppet "skälig levnadsnivå" till just det socialstyrelsen föreslog och samtliga förvaltningsdomstolar tillämpade därefter normen på samma sätt. När vi då i praktiken hade fått en tvingande riksnorm kom den utredning som arbetade på regeringens uppdrag samma år, 93, fram till samma sak: att en för hela landet enhetlig och tvingande riksnorm skulle läggas fram för riksdagen. Socialbidragstagarna ska ha en "skälig levnadsnivå" och kommunerna ska betala. För vanliga dödliga skattebetalare däremot finns ingen norm som värnar om någon skälighet, ingen bärande norm, ingen norm att bäddas in i och vaggas till ro av, ingen norm att lyfta med och fly med när kontot står på noll. För dem som lever i RL, real life, finns bara fakticitet, omständigheter och vardag. Det de kan göra är att drömma sig bort. Med Bingolotto. Eller med Stagnelius: O gäves det en trolldom som dränkte all vår nakna verklighet!

Innehållet i normen

FÖR ATT TRÄNGA in i den filosofi som kallas socialbidrag måste man ner på det lokala planet, och man måste börja i den gamla normen, den som gällde fram till hösten -96.

Katrineholms kommun höll sig då med en socialbidragsnorm som låg under den som socialstyrelsen förordade. Katrineholm tyckte att de kunde bedöma vad som var "skälig levnadsnivå" i Katrineholm, men ekonomienheten fick ägna mer och mer tid åt alla överklaganden, där kommunen i de flesta fall förlorade, eftersom både länsrätt och kammarrätt hade prejudikat att följa. Värt att notera är att folks förfarenhet i konsten att "kräva sin rätt" slog ut i full blom först på 90-talet.

Trots överklagandena ville Katrineholm ändå inte släppa frågan om vad som var "skälig levnadsnivå" i just Katrineholm. De kunde inte inför skattebetalarna försvara det som socialstyrelsen kallar "skälig levnadsnivå". Det blev pinsamt för kommunen när vanliga knegare med barn inte kom upp i

BIDRAGSKULTUREN

nivå med vad socialbidragstagare med barn fick. Så de frågade sig: hur mycket är nog? Vad är "skäligt" hos oss?

De gick igenom post efter post i socialstyrelsens rekommendationer och jämförde med vad det kostade hos dem. Katrineholmsiffrorna är från juni och juli 1994. (Källa: Claes Rosenqvist, *Vad är skälig levnadsnivå i Katrineholm?*)

Socialstyrelsens norm är knuten till basbeloppet, som räknas upp varje år i takt med konsumentprisindex, dvs de vanligast förekommande utgifterna i ett hushåll, alltifrån livsmedel till kostnader för bilen. I konsumentprisindex ingår allt, även sådant som socialstyrelsen inte tar med i sin norm, som hyran, inköp på systemet och restaurangbesök. Stiger hyran kraftigt, vilket den började göra på 90-talet, drar ju hyran upp konsumentprisindex som alla förstår, och när socialstyrelsen bara automatiskt räknade upp socialbidragsnivån i takt med konsumentprisindex, vilket de gjorde, när "skäligheten" mättes ut efter hur oberoende svenskar levde och frodades 80-talet igenom, då blev socialbidragstagarna överbetalda.

Ett exempel: Mellan 1990 och 1993 ökade hyrorna med nästan 50 procent (48,9 %) och det var två tredjedelar av den totala konsumentprisindexökningen under den perioden. Men eftersom socialbidragstagarna får sin hyra betald utanför normen, med den faktiska kostnaden upp till en viss nivå beroende på familjens storlek, och samtidigt får själva socialbidraget uppräknat med hyreshöjningen inräknad i konsumentprisindex, så får de betalt två gånger för att hyran gått upp.

Likaså jämförs matkorgen med vad vanliga knegare handlar. Konsumentprisindex räknade således så sent som 1994 med en dyrare sk "bekvämkorg" med halvfabrikat, typ djupfrysta

köttbullar, färdiga fiskgratänger, pulvermos och färdigt bröd m m, vilket ju är rimligt med tanke på knegarens vardag. Men varför socialbidragstagarnas matkonto ska bestämmas av den dyrare färdigmaten är svårare att förstå. Konsumentverket hade också en "råvarukorg" som var billigare i inköp, men den togs inte som underlag för socialbidragsnormen, för den krävde dels mycket längre beredningstid, dels vissa kunskaper i matlagning, och det ansågs för mycket begärt.

Andra förbilligande omständigheter för socialbidragstagarna, som kanske inte alla känner till, är att daghemsavgiften, som vid sidan av hyran är en av de kännbara utgifterna för de flesta vanliga barnfamiljer, också bärs av kommunen, dvs kommunen avstår från att ta betalt eller reducerar avgiften till en symbolisk summa.

Socialbidraget rymde också fram till hösten 1996 en generell post för "möbler, husgeråd, TV, radio m m" och där skulle socialbidraget täcka "sparande för nyanskaffning". Man tänkte sig alltså att socialbidragstagarna med tiden skulle bygga upp en liten buffert för kommande behov. Men samtidigt, sade socialstyrelsen, skulle det här sparandet inte behöva tas till "nyanskaffning av grundutrustning" för den som inget hade. Vad är då grundutrustning? Jo, säger socialstyrelsen, det är "sådant som behövs i ett hem för att det ska fungera och dessutom uppfylla grundläggande behov av vila, rekreation och trivsel". Följaktligen finns det flera domar i kammarrätterna och i regeringsrätten där folk har tilldömts rätt till bidrag för inköp av grundutrustning. Trivseltorn är just så tójbar som man förvänta sig. Men i huvudsak, säger socialstyrelsen, ska bara de som skrivs ut från fängelser och behandlingshem få rubb och stubb.

Sedan hösten 1996 provas "möbler, husgeråd, TV, radio,

BIDRAGSKULTUREN

m m" individuellt. Kommunen ensam avgör, och därvid blir det. Inga överklaganden.

När det gällde posten "lek och fritid" ansåg socialstyrelsen, och anser fortfarande, att socialbidragstagarna ska ha pengar till "att läsa böcker och tidningar, att lyssna på musik och utöva någon idrott". Drygt 900 kronor i månaden fick en trebarnsfamilj i Katrineholm, med barn i skolåldern, att kullivera sig för. Själv tar jag ingenting för att "läsa böcker och tidningar" eller för att "lyssna på musik". Bibliotek finns och radio är ingen raritet. Så varför styr socialstyrelsen direkt på själva "läsandet" och "lyssnandet" som motivering för pengarna? Ja, kanske vet socialstyrelsen att bokhandeln inte lockar klienterna lika mycket i verkligheten som i teorin, och för att komma förbi den lite ömtåliga punkten tar socialstyrelsen ett tankemässigt skutt över till syftet med pengarna, som är det rekommendabla rika inre livet.

Likaså får socialbidragstagarna pengar för "dagstidning, telefon och TV-licens" enligt normen. Katrineholmskuriren är ju billigare än DN och SvD, som 1997 kostade 179 respektive 186 kronor i månaden, TV-licensen gick på 128 kronor och telefonen 105 kronor i månaden bara för abonnemanget. Normen i Katrineholm gav 470 kronor i månaden på detta kontaktkonto för en person, och mera ju fler barn familjen hade. Det är väl ungefär vad det kostar.

Tidning och telefon och TV – det är de där retsamma räkningarna som dyker upp ideligen i vanliga självförsörjande hushåll och som har blivit så grymt kännbara sedan det kom moms på allting. Långt ifrån alla knegare lever upp till "skälig levnadsnivå" på punkterna "läsa böcker och tidningar" eller "dagstidning". Många har inte råd med någon prenumeration alls.

Det är i sådana här frågor som socialbidraget blir filosofiskt intressant. Antingen är en daglig tidning en social rättighet, eller också är en daglig tidning någonting som bara socialbidragstagare har rätt till. Är tidningen en generell rättighet bör förmånsbeskattningen för arbetstidning omedelbart slopas, alla bör tvärtom få dra av den i deklarationen. Bidrag åt alla lika, å andra sidan, styr fel. Ett generellt tidningsbidrag skulle få karaktären av statligt dirigerad läs-uppmaning vilket inte riktigt låter sig förena med tanken på en fri och oberoende press. Utan fri press inget fritt land. Där ser man vad sociala rättigheter kan ställa till. Det är alltså bäst att bidrag till den dagliga tidningen får förbli en exklusivitet för socialbidragstagare.

Till all lycka lägger sig staten inte i vad socialbidragstagarna gör med pengarna de får, och de i sin tur har inga bekymmer med statens ambitioner för deras räkning, så tidningsproblemet uppstår aldrig. Men detta icke-problem antyder ändå arten av den konflikt mellan skattebetalare och bidragstagare som har börjat kännas av bara under de senaste fem åren.

Bland LO:s medlemmar tycker sig bara var fjärde barnfamilj behöva tidning, och Sven Klyftan¹ Nelander på LO tror att de drar sig för prenumerationskostnaden.

Det yngre LO-folket, de mellan 18 och 29, är ännu mera tidningsfattigt. Där är det bara varannan som läser tidningen varje dag och då räknar man ändå kvällstidningarna som tidningar. För den vanlige skattebetalaren finns nämligen inget som heter "skälig levnadsnivå" som tilldelar honom pengar för tidning. Hårdrar man det kan man säga att han får avstå för att socialbidragstagaren ska få. Klyftan Nelander ser i vanlig ordning det ojämna tidningsläsandet som en orättvisa:

BIDRAGSKULTUREN

”risken är uppenbar att vi håller på att få en ny skiktning i samhället, där de redan starka tar för sig medan andra ställs utanför”, säger han (DN 5/7 -97).

Vem ställer dessa stackare utanför? frågar man sig. Antingen är det den övertunga staten med sina skatter, och då ska regeringen göras ansvarig, eller också är det folk själva som prioriterar något annat än den kunskap som tidningen ger, och då är de själva ansvariga. De enda som betar sig önskvärt är de som ”tar för sig”.

Tillbaka till Katrineholm och kostnaderna för elektriciteten. Den betalades fram till 1998 inom normen för socialbidraget, och man tog ett genomsnitt som konsumentverket hade räknat ut för olika familjetyper. Var man ensamstående i en tvåa fick man ett par hundra och hade man många barn och bodde större fick man mera. Samma princip gällde för hemförsäkringen som också ingick i normen. Liksom för läkar- och tandvård: ju fler barn desto mera pengar, vilket kan vara rimligt eftersom alla barnen kan bli sjuka. Men det kan de ju i vanliga familjer också. Arbetsgivarna tillämpar sällan den uppräkningsprincipen: ”Aha, ett

---

¹ Denne man är specialist på klyftor, sociala klyftor i allmänhet och löneklyftor i synnerhet. Med klyftor förstås skillnader. Så bra på att ondgöra sig över klyftor är han, att LO värderar hans insatser för firman mycket högt. Hans egen lön bestäms följaktligen av marknadskrafterna, som i hans fall verkar träffa rätt, ge honom rätt lön, medan däremot marknadskrafterna i övrigt, de råa, ger upphov till just de klyftor han har betalt för att vara emot. Säg ett – göra ett annat, enligt det käcka socialistiska mottot på senare år.

barn till, då blir det påökt, tvåtusen till i månaden netto, gratulerar!”

Numera har man lyft ut elräkningen, hemförsäkringen och eventuell läkar- och tandvård ur socialbidragsnormen, vilket inte betyder mindre till socialbidragstagarna, tvärtom. De langar helt enkelt in kvittona på räkningarna och får ut vad det faktiskt kostar.

Utöver normen – dvs det som kallas socialbidrag – betalas också de faktiska kostnaderna för hyra, barnomsorg, som sagt, lokala resor, glasögon, och, som en rätt grov politisk muta, avgiften till facket. Ja, skattepengar delas faktiskt ut för att få folk att vara med i facket. Det som gör den stora skillnaden till vanligt folk är att socialbidragstagarnas pengar är nettobelopp. Kan man skicka hyran vidare till socialen så är den tyngsta posten på utgiftskontot avklarad. På plussidan tillkommer barnbidrag, underhållsstöd, föräldraförsäkring, sjukbidrag, osv, alla de bidrag som slussas via försäkringskassan kommer också socialbidragstagarna till del. De räknas som ”inkomst” när socialbidraget ska bestämmas.

Detta nya filosofiska spörsmål med bidrag som ”inkomst” öppnar nya spår för den som vill försöka förstå den moraliska uppluckring som tycks följa i spåren av välfärden. Språket formar sannerligen verkligheten. Samhällets normbildning kan knappast bli tydligare. Döper staten om bidrag till inkomst hamnar mottagaren i en semantisk övertalningsaktion som delvis förklarar att vi numera känner oss så hemma i bidragsstaten. Inkomst på vanlig bondsvenska betyder lön. Inkomst är ersättning för arbete. Det är förtjänsten. Inkomst av kapital säger man för att särskilja den inkomsten från inkomsten av arbete. I det ena fallet arbetar kapitalet, i det andra personen. Men med upphöjandet av bidrag till lön

BIDRAGSKULTUREN

uppfinner man ett värde där inget värde finns och bryter den språkliga koden. Nyspråket lyfter av moralen. Individen nollställs. Han skrivs av som subjekt i sitt liv. Inkomsten faller ut av ingenting. Att göra eller inte göra går på ett ut. Man trampar in i den personliga sfär där stoltheten har sina rötter. Man intalar individen att statliga pengar och egna intjänade pengar är samma sak och smyger sakta men säkert på honom beroendet. Oavsett om du jobbar eller inte så garanteras du inkomst, viskar staten. Vart du går spelar ingen roll.

I debatten om fusk med bostadsbidragen för något år sedan opponerade sig en anställd på försäkringskassan i ett radioprogram: det var inte alls säkert att folk fuskade med inkomstuppgiften, menade hon, för det fanns åtminstone tjugo olika inkomstslag och det kunde vara svårt att hålla reda på alla och få med alla. Jag reagerade för jag förstod inte vad hon sade. Vadå svårt? Vadå inte hålla reda på? Inkomst var väl inkomst? Man visste väl vad man tjänade? Hade de så många olika jobb?

Maskerandet av bidrag till inkomst har betydelse för det mediala älsklingsämnet om fattiga stadsdelar och förorter jämförda med andra. Medelinkomsten i Husby är bara si och så mycket, medan den i Bromma är allt detta. Den verkliga bilden av ett så fattigt område är alltså att inkomsterna till stora delar består av bidrag och transfereringar: barnbidrag, studiebidrag, bostadsbidrag, sjukpenning, delpension, vårdbidrag, föräldrapenning, underhållsstöd, förtidspension, kas, a-kassa, alu, m m, kompletterat med socialbidrag. I Husby tog hushållen 1994 emot 31 098 kronor per capita i bidrag, medan man i Bromma tog emot 13 607 kronor per capita. I Husby var 60 procent yrkesverksamma, medan motsvarande andel i Bromma var 76 procent. Efter skatt fick invånarna i

Husby ett nettobidrag 1994 på 9 353 kronor per capita, medan Brommaborna nettobetalade 39 415 kronor per capita, vilket leder in på ett annat ämne: "de rika" är med och betalar.

I Husby bodde, 1994, 10 400 invånare som totalt fick närmare 98 miljoner nettokronor, medan 7 500 invånare i Bromma nettobetalade närmare 300 miljoner. (SOU:1997:-24, Valfärd i verkligheten – pengar räcker inte!) Vad händer när den fjädern har skruvats åt några varv till och Brommaborna tröttnar på att underhålla välfärdsstatens växande skaror av klienter? Eller mera precist formulerat: vad händer när en stark minoritet kopplar sig loss från kraven, det som Robert Reich har kallat "de framgångsrikas utträde"? Inget land kan föda halva befolkningen på bidrag. 1965 levde 16 procent av Sveriges befolkning på bidrag och pensioner. 30 år senare, 1994, var siffran dubbelt så stor, 31 procent.

Bidrag är LO:s linje. Och därmed var det också den socialdemokratiska partikongressens linje hösten 1997. Skattesänkningar är inte LO:s linje, ja, utom skattereduktion för avgiften till facket då. Bidrag binder medborgarna till staten. Höga skatter i kombination med bindande bidrag stävjar otrevliga frihetstendenser.

Höjda barnbidrag stod överst på LO:s lista och barnbidraget höjdes mycket riktigt till 750 kronor i månaden. Flerbarnstillägget, premien som länkar staten till familjeplaneringen, ville LO ha tillbaka och det fick de, dvs 200 kronor extra i månaden för tredje barnet, 600 kronor i månaden för fjärde barnet, 750 kronor i månaden för det femte och varje barn därefter. Vidare på önskelistan stod höjt underhållsstöd, höjt bostadsbidrag och som en femte punkt bostadsbidraget till unga återinfört, och även där fick LO

BIDRAGSKULTUREN

gehör för en del av sina önskningar.

Den intressanta frågan är varför LO föredrar bidrag framför att ge sina medlemmar större individuellt utrymme med sina egna pengar? Jo, när de traditionellt fackliga områdena tenderar att lösa upp sig måste LO ha tag på nya intressegrupper att utöva makt genom, och barnfamiljer kan göras till en sådan intressegrupp.

Innehållet i "normen" kan ses som ett försök att befästa sorglösheten i tillvaron, ett försök att återskapa den sorts förnufts- och framstegstro som socialismen höll sig med när den var som hetast. Men betydelsen av det heltäckande försörjningsåtagandet "skälig levnadsnivå" trängde aldrig riktigt igenom i medierna, vilket inte är underligt eftersom det kunde betyda i stort sett vad som helst. Det vanliga är i stället att ömsinta debattörer kopplar ihop socialbidrag med överlevnad och stå-med-mössan-i-hand, som om det gällde livets nödtröft, när det i själva verket handlar om en levnadsnivå som är så ytterligt "skälig", också i Katrineholm, att vanliga flerbarnsfamiljer med två arbetande försörjare har svårt att konkurrera. Arbetet ger dem ungefär detsamma netto. Ironiskt nog är det först med barnbidraget och bostadsbidraget som de självförsörjande kommer över.

Klienten är kung

JÄMFÖRT MED TIDIGARE socialhjäpplagar tonade propositionen från 1980 ner skyldigheten att arbeta, medan rätten att få framhävdes. Socialstyrelsen slog också entydigt fast att socialbidraget var en rättighet som inte fick kringgärdas med villkor. (Det gjordes i ett sk tillsynsärende i Alby på 80-talet.) Resultatet blev att vi i all välmening lade grunden för ett passivt bidragsberoende, och passivt bidragsberoende var mycket riktigt vad vi fick. Typiskt för tidsandan av radikal humanism var också kravlösheten. Klienten skulle själv bestämma om han ville gå med på vad socialtjänsten föreslog. Ville missbrukaren inte gå med på behandling var det bara för socialtjänsten att fortsätta att betala utan diskussioner.

I propositionen till socialtjänstlagen uttrycks det på följande sätt: "klienten själv bestämmer om han eller hon skall ta emot erbjudanden om viss social tjänst eller inte." Pengar och andra sociala tjänster "skall utgöra erbjudanden, varför det i princip bör vara möjligt för den enskilde att efterfråga

BIDRAGSKULTUREN

viss socialtjänst, t ex ekonomisk hjälp, och samtidigt avstå från erbjudanden om andra insatser som avser behandling”.

På så vis kunde Thailands-Olle och hans kompisar år ut och år in tillbringa halva året i pensionatsmiljö på alkoholistanstalt för att vila ut och äta upp sig inom ramen för LVM, lag om vård av missbrukare, varpå han kunde ta sina hopsparade bidrag och supa vidare i Thailand andra halvan. Inga krav, varken på honom att sluta supa, eller på vården att åstadkomma resultat, helt lagenligt. Han kunde själv välja vilohem, så att säga, kunde avstå från konstruktiv behandling för att komma till rätta med missbruket, men ändå ha rätt till bidrag, i princip hur länge som helst.

Det är bara socialtjänstens klienter som har denna totala frihet att själva styra hur de vill bli vårdade, om alls. Rättspraxis vid överklaganden är i regel sådan att den enskildes önskemål i de allra flesta fall är vägledande för domstolarna. Andra vårdbehövande lägger inte precis in sig på den klinik som passar dem själva, utan får finna sig i den vård och de vårdformer landstinget erbjuder.

I debatten om den kriminella värstingen från Borlänge som skickades till Florida ett halvår för att boxas intervjuades den socialsekreterare som skulle vara med honom som pappa därborta. Socialsekreteraren fick frågan om det inte fanns några alternativa behandlingsmöjligheter hemmavid. Och svaret kunde verka förbryllande, ända tills man inser att det var helt konformt med den lag han arbetar under. Han svarade: ”Vi erbjöd ynglingen massor, men det här var det enda han frivilligt ville gå med på.” (DN 3/7 1997) Och socialchefen i Borlänge bekräftade: ”Poängen är att hitta ett alternativ som ynglingen själv accepterar ...” (SvD 10/7 1997)

I ett liknande fall i Sundbyberg kom samhället med samma

undflyende reaktion som svar på direkta utmaningar mot lag och rätt. En ung gangster och tre av hans polare skickades till semesterorten Málaga i Spanien, för att dyka och segla och ta körkort och "lära sig att umgås med jämnåriga och vuxna på ett sunt sätt". Men där formulerades faktiskt krav. Socialnämnden i Sundbyberg hade krav på meriter: "För att få följa med på en sådan här resa krävs det att man är pojke mellan 16 och 20 år och har sociala problem, till exempel relationsstörningar, bristande skolgång och är kriminellt belastad." (DN 3/II 1995)

Socialtjänstlagen är en intressant blandning av rättighetslag och skyldighetslag. Kommer en vanlig Svensson i akut kris och begär hjälp, svarar socialtjänsten med en för Svensson obegriplig hårdhet. Är läget verkligen dystert för honom och behovet av hjälp ser ut att bli långvarigt, måste han göra sig av med sina realiserbara tillgångar först. Bilen, sommarstugan, aktierna, villan, ja barnens sparkapital till och med. Först när han står på noll får han pengar. I praktiken innebär det att han ska göra det omöjligt för sig att någonsin komma tillbaka till vad han var. Tar han sig inte in på arbetsmarknaden igen, eller åtminstone in i åtgärdssvängen, ska han för all framtid leva ur hand i mun på socialstatens bekostnad. I ett sådant läge, om inte förr, blir det uppenbart att sparkapital representerar oberoende, och tvärtom: att den som verkligen hamnar i bidragsträsket ligger illa till. Den enda möjligheten Svensson har att återskapa någonting som liknar självkänsla, det är att plocka systemet på så mycket det går.

De som rakt av utan diskussion passar kravspecen för socialbidrag är de som står med två tomma händer, missbrukare, unga mödrar, invandrare och ungdomar som ännu inte har börjat bygga en tillvaro för sig. Kravet att söka en

BIDRAGSKULTUREN

anställning av något slag finns där formellt, men världen är nu en gång så beskaffad att folk intar en kreativ hållning till det som står hindrande i vägen. Den unga fyrabarnsmamman Solveig, i Marks kommun, är ett exempel. Hon sysslade mera med opinionsbildning än med att söka jobb, tyckte socialnämnden och nekade henne socialbidrag. "Så jag sökte vartenda jobb som stod i platsjournalen, jag sökte läkartjänster och vad som helst. Det blev 98 jobb på en vecka. Då vart de tvungna att ge mig hjälp." (DN 11/2 -96) Det är väl det här som egentligen visar på motorn i den kulturella utvecklingen i välfärdssamhället: mötet mellan samhällets pratsjuka osäkerhet och den nya driftigheten.

Strålglansen omkring socialsekreterarna har helt slocknat. I dubbelrollen som försvarare av klientens rättigheter och utkrävare av klientens skyldigheter, främst skyldigheten att söka arbete, hamnar handläggaren lätt i konflikt med sig själv. Så var det när den ensamstående fyrabarnsmamman Kina Lindgren på Ekerö först förvägrades det socialbidrag hon ville ha – som ett komplement till de övriga bidrag på 17 360 kronor i månaden hon redan hade. Till sist vek sig socialen för hennes hot. Hon ville plugga vidare på komvux utan störande inblandning, medan socialen för att bevilja socialbidraget krävde att hon stod till arbetsmarknadens förfogande: "Då tog det hus i helsike", deklarerade denna aspirant på vidare ramar för egen del, "det vägrade jag. Jag sa att hellre prostituerar jag mig än att jag slutar plugga! Och det gick dom ju på, så jag fick pengarna!" Och så skrattar hon: "ett stort och hjärtligt garv." Och reportern sammanfattar: "Hur man tar sig fram här i livet nästan utan några tillgångar alls, det vet Kina" (DN 17/4 1994). 2 400 kronor extra fick hon för den showen, den nya systemkompetenta ensamma

mamman, summa 19 760 kronor netto.

Socialbidragstagarna vänder sig efter pengarna och de gör det av nödvändighet, de vill åt stälarna, vad än för högtsvävande intentioner lagstiftaren en gång hade. Det går opersonligt till. Handläggaren får till serviceleendet, klienten ler förbindligt, och båda är offer för ett snedvridande system. Jag börjar förstå att när socialsekreterare pläderar för generösare normer så är det inte enbart för klienternas skull. De gör det för att slippa skiten, slippa återbesök, slippa krav på mera. Och klientens hållning är lika begriplig den: pengar ja, men bort med tassarna från min person. Själv skulle jag reagera med samma distanserade kyla i båda rollerna. I denna ömsesidiga ovilja döljer sig ett budskap. Om försvarsmekanismerna slår till på båda sidor om skrivbordet så är det för att människans värdighet kränks i båda fallen. Kränkande är att tvingas se underkastelsen i ögonen, kränkande är att vara objekt för hela slanten.

Men även kommunerna blir smartare när det gäller att hålla igen på socialbidragskostnaderna. Många kommuner har börjat anställa invandrare. På TV visades en kvinna som fyllde på i frukt och gröntdisken på Konsum på kommunens bekostnad, den tid det krävdes för att få ihop till a-kassa. Då går bidragstagarna över på statens taxameter nämligen. En öppet redovisad motprestation för socialbidraget däremot, tanken att man skulle göra någonting tillbaka för att få det, kunna avkrävas någon liten jobbinsats i kommunen, föll inte väl ut i debatten. Det jämfördes med 30-talet och AK-systemet. Det var integritetskränkande att utsätta socialbidragstagarna för sådana krav. Det fanns inget stöd i socialtjänstlagen för sådana idéer, osv. Men kan man kalla bidrag inkomst kan man väl döpa om motprestation till reha-

BIDRAGSKULTUREN

bilitering? Rehabilitering är ett begrepp som kan användas till att släta över det mesta. Folk rehabiliteras ut i arbetslivet av att faktiskt arbeta. Det går att göra mycket på det.

Klientens integritet anses i välfärdsstaten viktigare än skattebetalarnas rätt att kräva att pengar inte betalas ut orättmätigt. I en undersökning bekände handläggarna en ökande otillfredsställelse över att de inte fick kontrollera klienternas uppgifter om sin ekonomi. 1990 ville nästan hälften av handläggarna ha den rätten. Fyra år senare, 1994, önskade 79 procent att de fick kontrollera. Bland annat beroende på att handläggarna alltmera tvivlar på klienternas ärlighet: 1990 tvivlade 29 procent på vad klienterna sade, 1994 gjorde 40 procent det (Hydén m fl, *Att besluta om socialbidrag. En studie i 11 kommuner*. Socialstyrelsen 1995).

Det förtjänar att strykas under: klientens syfte är att få pengar, och vad han själv påstår i egen sak ska gälla och får inte kontrolleras? Ibland undrar jag hur godtroget ett välfärds-samhälle får vara? I annat fall måste man förundras över den lyckliga slump som råkar anhopa de enda absolut snövita själarna i landet som klienter hos just socialtjänsten.

I Askersund begärde socialnämnden tillstånd från dem som sökte socialbidrag att få kontakta de institutioner som kunde tänkas ha nödvändig information för bedömningen av de sökandes rätt till socialbidrag. Kommunen ville kunna kontakta försäkringskassan, a-kassan, bostadsförmedlingen, arbetsförmedlingen, ams-utbildningen, frivården, arbetsgivare och bilregistret. "Stryk de myndigheter och enskilda som inte får kontaktas", skrev kommunen i formuläret till de bidragssökande.

Men tillståndsblanketten JO-anmälde och JO hänvisade till 50 § i socialtjänstlagen som betonar människors självbe-

stämmanderätt och integritet, att den enskilde avgör vad som ska göras och vad inte, och JO slår fast: "De uppgifter som socialnämnden behöver för att kunna behandla en ansökan om bistånd skall därför i första hand inhämtas från den enskilde själv." Så JO:s beslut var att klienten själv var sanningsvittnet. "Ett annat handlingssätt får anses strida mot grunderna för SoL (socialtjänstlagen)." Det socialnämnd och klient tillsammans kom fram till skulle dokumenteras, men det fick inte vara på en blankett, och klienten skulle inte behöva skriva på. Och det spelade ingen roll, enligt JO, att socialnämnden bara ville ha ett riktigt beslutsunderlag: "Att det av blanketten framgår att rätten att ta utredningskontakter är begränsad till sådana som behövs för att anskaffa ett godtagbart beslutsunderlag ändrar inte denna bedömning" (JO Dnr 3430-1996). Inget utredande. Socialen lägger sig platt för klienten. Punkt.

Skattebetalarna behandlas ju som bekant inte med samma tillit av myndigheterna. Så totalt uppnås en viss symmetri. Om klientens integritet kräver all tänkbar diskretion, blir å andra sidan finansierarna, dvs skattebetalarna, desto mera ifrågasatta, skärskådade och visiterade baklänges och framlänges. Själva ordet "skattskyldig", och framför allt substantiveringen "den skattskyldige" som är skattemyndigheternas egen beteckning på skattebetalaren, pekar på att medborgarna står i skuld till staten redan initialt, från första kronan, från första arbetsdagen. Medborgarna betraktas uppenbarligen inte som medborgare, fria individer som samtycker till skatter för det gemensamma bästa, utan mera som nyttodjur som lever för att arbeta av på skulden.

Vad kan det vara för tankevärld som föder idéer som att klientens "behov" bestämmer tilldelningen, att klienten själv

BIDRAGSKULTUREN

bestämmer villkoren för behandlingen eller att handläggaren inte får kontrollera vad klienten påstår? Just de sidorna av socialtjänstlagen är så pass "udda" att de förtjänar en reflektion. En del av förklaringen ligger självfallet i tidsandan, sjuttiotalsandan, som med socialtjänstlagen skulle fixa till det sista i den perfekta socialstaten, de sista ofullkomligheterna. Men det finns också någonting annat, en mera psykologisk förklaring, som har sin grund i att många klassresenärer vid den här tiden befann sig i nya positioner i offentliga sektorn.

Huvudteorin på sjuttioalet var ju att det var samhällets fel om folk spårade ur, och följaktligen var det samhällets sak att rätta till felet. Samhället var inprogrammerat på det goda och rätta, och uppgiften var i huvudsak att normalisera det som stack av och släpade efter. Så långt går det att förstå. Men parallellt med fördelningsambitionerna fanns djupare drivkrafter, någonting bortom det institutionella, någonting mera personligt, ett rättvisepatos, om man ska beskriva det positivt, något slags revanschism som ytterst vilade på den gamla mössan, den eviga mössan, sinnebilderna för svensk underkastelse: klienterna skulle inte behöva stå med mössan i hand. I slutet på 70-talet var fattigsverige inte längre bort än att många sociala reformivrare själva fortfarande kände av någon gammal tagg i själen, någon historia om hur fattigvården hade ifrågasatt behovet av ett par vinterskor, något slagsmål på en skolgård där utsattheten hade provocerats till ett raseri som fortfarande vilade som ett vilt djur i bröstet. Det skulle inte få hända igen. Nu satt det nya jämlika Sverige vid sammanträdesborden och deras mission var att förhindra att de små och svaga någonsin hamnade i kläm igen. Dessa försvarslösa små, dessa protegéer, dessa utanförskap betraktades både med ömhet och något slags äganderätt. Tillrättaläggarna

hade äntligen fått sina bröder och systrar ända in i bidragsautomatiken. Hädanefter var det bara att kräva på, med lagen i hand. Ja, de skulle inte behöva gå så långt som att kräva, det var ordnat för dem ändå, de stackarna.

70-talets arbetsrättslagar och socialtjänstlagen är samma andas barn. I början hade de en funktion att fylla, men med tiden får de samma snedvridande effekter. Varför? Ja, folk tenderar att påverkas av de institutionella ramarna. Vi går inte opåverkade genom välfärden.

Om 70-talet programmerade Sverige för jämlikhet och "rättvisa", det går att förstå, det fanns mycket gott i det, det stärkte självkänslan ute i villorna, folk blev kaxigare i förhållande till överheten. Hur drivkrafterna i den nya tjänstsektorn och reformerna samverkade till det bästa går också att förstå, liksom hur samhället stod som en frodig värdshusvärdinna på trappan till sagolandet och inviterade gästerna att ta för sig. Däremot är det svårare att begripa varför programmeringen fortfarande sitter i trots att det mesta talar emot den idag, i det ansvarsbefriade Sverige, när de små och svaga omfattar mest halva befolkningen. När utvecklingen barkar åt skogen kunde man möjligen reflektera över varför. Om hela samhället blir fattigare tyder det på fel sorts stimulans, fel incitament, att fel saker belönas.

Programmeringen sitter i, men nu av fel skäl, av pavlovska skäl, därför att folk gjorts beroende av staten och därför att det är därifrån tryggheten kommer. I någon mån. Än så länge. Allt som är beroende och initiativ straffas hårt. Lagen – både socialtjänstlagen och arbetsrättslagarna – gör varje form av anpassning till verkligheten till något kortsiktigt sämre. Det konstiga är att vi välinformerade moderna människor i ett välplanerat land verkar mindre kapabla att förhålla oss till

BIDRAGSKULTUREN

verkligheten än himmelens fåglar på Arlanda. En legitimerad skyddsjägare på Arlanda har en känsla av att fåglarna där har lärt sig känna igen hans gula bil med skylten BIRD CONTROL på taket. Kommer han med bössan i den är de borta. Kommer han däremot i någon vanlig civil bil flyger de omkring i plötsliga flockar. Han tror att de har lärt sig.

Socialtjänstlagen var en lag som förutsatte obegränsad ekonomisk tillväxt och låg arbetslöshet. Nu har vi åtminstone i teorin insett att det var ett felaktigt antagande. Det är nog vackert och bra att fråga sig vad folk kan tänkas behöva, men ekonomin har som villkor att pengarna måste finnas innan de skänks ut, och socialtjänstlagen ställer ut orimliga löften. Den demokratiskt självklara frågan borde vara: Vad har vi råd med? Det är min fråga med den här rapporten. Det socialdemokratiska projektet har lämnat den typen av folkbildning.

Undflyendet hos maktpolitikerna

VÄLFÄRDSSTATEN VAR ETT nationellt projekt. Ingen förutsåg internationaliseringen, globaliseringen av ekonomin, migrationsvågorna. Ingen anade att vi skulle få ett välfärdssug från fattiga länder. Eller att det en dag skulle bli uppenbart att vi inte har råd med alla de förmåner vi beviljar oss själva, och, i namn av den stora enhetligheten, alla andra som kommer hit.

Det är en sak. Ingen är profet... Vad som däremot är värre är försvurenheten i den socialdemokratiska kulturen till den storskaliga statsstyrda välfärdsmodell vi har gått ner oss i. "Övertygelsen är havande med intigheten och ingendera går att samtala med", som Kerstin Ekman säger: "Man frestas övertyga sig och då upphör samtalet." Innebörden i de med tiden allt tydligare anpassningsrörelserna till systemet vägdes inte in. Tecken som svor emot bilden av idealmedborgarna i ideallandet viftades bort och förnekades. Förtal, fördomar och högerkrafter kallades det.

Den välfärd som tidigare var en styrka för landet har nu

BIDRAGSKULTUREN

inkorporerats i fattigdomsfabriken, som framför allt producerar utvecklingshinder i stor skala. Viljan att skydda de svaga från marknaden har en icke avsedd effekt. Den riskerar att låsa in många lågkompetenta i en självreproducerande underklass av arbetslösa vars kultur är detta underläge, milsvitt ifrån normalt Svenssonliv. Ett system som betalar för misslyckande belönar och uppmuntrar ironiskt nog just det beteende det söker motarbета.

Administratörer tänker inte, det är inte deras uppgift. Ingen tänker, för det tänktes en gång när det beslutades, och därefter går det på rutin. Att kostnaderna accelererar är väl tråkigt, men tänkandet var rätt därför att det var socialistiskt och socialism anses fortfarande rätt i breda kretsar. Därför kommer svaren på frågorna med samma rutin.

Fråga: Varför måste svenska löntagare betala så mycket mer i skatt än invånare i andra industriländer?

Svar (från skatteminister Thomas Östros): "Därför att vi har högre ambitioner med den offentliga sektorn och socialförsäkringssystemen än många andra länder. (...) Jag tycker det är viktigt med ett starkt välfärdssamhälle – bra skola, bra sjukvård, bra äldreomsorg" (DN 15/6 1997).

Notera dels ambitionsnivån: det är den typ av ambitioner som präglar just socialtjänstlagen, en ambition att lägga livet tillrätta, ambitionen att åstadkomma resultatjämlighet. Dels hans exempel på vad som konstituerar en "bra välfärd": inte de höga ambitionerna, som man kunde ha skäl att förvänta sig, inte extravaganserna, utan det mest självklara, det som ingen är emot, absolut ingen, det som alla länder har lika och som inte uttrycker annat än rimlig ambitionsnivå, nämligen skola, sjukvård och äldreomsorg. Ingenting går upp mot vården när skattetrycket ska motiveras.

På den tiden Ingela Thalén och Anna Hedborg var socialministrar radade de själva i en debattartikel upp exempel på förfelade intentioner i socialdemokratisk politik. De medgav att folk hade lagt sig till med en helt ny attityd till socialförsäkringarna, men att socialdemokratin liksom inte hade velat ta i det, utan låtit det löpa. De hade skapat sin egen variant av *laissez faire*, typ håll masken och bit dig fast.

Deras syndabekännelse löper utmed hela trygghetssystemet: "Med sjukpenningen gjordes 1987 misstaget att avskaffa insjuknandedagen" och att samtidigt genomföra dagpenningreformen. Det ena på det andra ledde till "överkompensation". "Det kom att undergräva systemets legitimitet i en situation när sjukfrånvaron ökade på många arbetsplatser och ledde till enorma produktionsbortfall."

De fortsätter: "Ett annat misstag var att inte reagera på den kostnadsexplosion som följde i spåren av en allt generösare tolkning av reglerna för ersättning för arbetsskada. Vi borde själva ha tagit i frågan och inte överlätit den åt borgarna."

Vidare: "Ett annat område där vi alltför länge låtit utvecklingen ha sin gilla gång är bidragsförskotts- och underhållsbidragssystemen. Den som kan faktiskt göra rätt för sig och bidra till sina barns försörjning." (...) "Vi förenklade solidariteten till att bara gälla rätten till stöd – inte plikten att bidra efter förmåga."

De rundar av: "Vi accepterade alltför ofta lösningar som uppmuntrade människor att inte arbeta. Exempel är förtidspensioneringar av andra än medicinska skäl och alltför frikostiga bidrag till människor som inte ville bo där jobben fanns". (DN 7/9 1995)

Vad de inte säger, den slutsats de inte drar, av lättförklarliga skäl, är att det är dags att säga goodbye till de stora opersonliga

BIDRAGSKULTUREN

statliga trygghetssystemen som spiller välfärd omkring sig som ett deprimerat mudderverk på rymmen, och i stället låta individen och socialförsäkringarna följas åt, med tydliga kopplingar mellan eget arbete och egen välfärd.

Det kan tyckas osportsligt att använda deras egna "bekännelser" emot dem, men jag gör det för att tydliggöra någonting som jag länge undrat över: hur kommer det sig att de socialistiska partierna inte ser vad jag ser? Varför bortser de från de allvarliga biverkningarna av välfärdens dubbelbindning av förmynderi och förmånserbjudanden? Och svaret är naturligtvis: jo, de ser, de är medvetna om ansvarsupplösningen i kölvattnet av alla försörjningsöppningar, men de låter det gå, de kan inte ändra formeln för sin paternalism, den är deras identitet, de är inte beredda att brottas med sin själ, de behöver pressa skattebetalarna till sista droppen för att finansiera sina åtaganden, allt annat "strider mot den svenska rättvisekänslan".

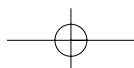
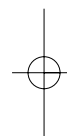
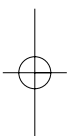
Detta omöjliga läge för varje hederlig, sakinriktad politiker är inget problem för maktpolitiker. Slipade som de är korrigerar de i sak, utan att korrigera budskapet. De säger ett och gör ett annat. De går tillväga precis som de just har gjort med socialbidragen: aviserar en ny inriktning av politiken, lägger sig, skjuter upp, förhalar, halvårsvis, ett år, ja, det ena året efter det andra. Under tiden gör de, ska vi säga, en pragmatisk korrigerande av socialbidragsbeloppen för stora barnfamiljer, men utan principdiskussion och på ett sådant sätt att det blir extremt krångligt att säga vad socialbidraget egentligen ger. I sak är förändringarna bra, men politiskt mörkar man och gömmer sig i tabellverk och ogenomträngliga klausuler för olika kostnadsställen.

Nu finns det t ex en taxa för fri lunch – skolbarn och

dagisbarn äter ju i skolan och på dagis – som ger lite mindre i socialbidrag, inte mycket mindre, men tillräckligt för att sådana som jag inte ska kunna säga att detta är vad en socialbidragstagarfamilj får. Någon sorts ironi ligger väl i att man gör sak av fri lunch just, sinnebilden för vad som strikt bedömt inte finns, eller om man så vill, vad alltihopa egentligen handlar om för socialbidragstagaren. Fri lunchalternativet finns lustigt nog också för vuxna. De antas väl av socialstyrelsen gå på något slags vuxendagis då, eller sitta på någon sorts institution där lunch serveras de intagna? Sitter de däremot hemma och äter vad som kallas "lunch hemlagad" fem dagar i veckan får de ut trehundra kronor extra per vuxen och månad och ett par tre hundra i månaden per barn, beroende på ålder.

Ändringen av socialbidragsnormen passerar utan debatt, för den är så kameral att det inte finns mycket att förhålla sig till. Det kommer en ny tabell, exakta procentsatser av basbeloppet för olika bidragsslag och olika åldrar på barnen, osv, men bara detaljmotiveringar, ingen öppen övergripande principdiskussion. Den väntas ju senare, med den nya politik som ska komma.

Kritik mot smygleken

FÖRSLAGET TILL RIKSNORM för socialbidraget offentliggjordes den 31 oktober 1996. (SoSFS 1996:22) Författningen presenterades på nyhetsplats i tidningarna främst som tabeller. I kommentarerna sades att barnfamiljer hade fått sänkta bidrag. Ingenting om skälen till sänkningen, vilket var anmärkningsvärt. Barnfamiljer är vanligtvis inte de man ger sig på i första taget.

Våren 1997 lade regeringen fram propositionen om den nya socialtjänstlagen och den trädde i kraft 1998. Den innebär, förutom den direkta betalningsordern för "skälig levnadsnivå", lika över hela riket, att kommunerna får ensamrätt att bestämma över vissa av de mera extravaganta inslagen: de tidigare nämnda möblerna och TV:n, psykoterapikostnader, skulder, flyttkostnader, semesterresor, rekreationsresor, m m.

Kammarrätt och regeringsrätt kan inte längre föreskriva resor till Iran för en iranier som tyckte att det varma klimatet

BIDRAGSKULTUREN

skulle göra honom gott och som menade att fem månader om året på socialens bekostnad kunde vara lagom. Kammarrätten gav honom en tremånadersvistelse med hänvisning till en prejudicerande dom i regeringsrätten från 1987 enligt vilken det bara var att fixa biljetter till den som ville hem en sväng, eftersom "det för kommunens fortsatta ansvar för den enskilde jämlikt 6 § socialtjänstlagen saknar betydelse om utlandsvistelsen är motiverad eller ej". (SvD 10/6 1995)

Inte heller utlandsresor för barn till frånskilda för att besöka den förälder som bor utomlands är längre garanterade. Där tvingades kommunerna tidigare följa en prejudicerande dom som sade att barnen enligt socialtjänstlagen har rätt till skälig levnadsnivå och "lagen föreskriver att hjälpen skall ha en viss kvalitet". (DN 10/1 1995)

Ny socialtjänstlag således, och ajöss till den gamla: ett dokument om en framtidstro som gått i stå, en utvecklingsoptimism som tog sig vatten över huvudet, en välvilja som smekte ihjäl kärnan i sitt folk, en orimlig konstruktion redan från begynnelsen och närmast parodiskt beställsam genom åren.

Det yttersta skyddsnätet i trygghetssystemet ska så bringas i takt med tiden, kan man tro, men vad händer? En liten marginell justering här och där, nya tabeller som reducerar den kanske viktigaste samhällsfrågan av alla till en byråkratisk sifferexercis. Alla de komprometterande problemen gentemot skattebetalarna, vart har de tagit vägen? De inbyggda oklarheterna? Incitamentsstrukturen? De generösa beloppen som ligger så nära det låg- och medelinkomsttagarna kommer upp i av egen kraft att det inte lönar att bemöda sig.

Jo, dessa principfrågor är undanstoppade i en utredning tilldelad en socialdemokratisk riksdagskvinna. Den nya social-

tjänstlagen är antagen, men den socialdemokratiska regeringen passar tills vidare i alla frågor – alla tunga och otrevliga frågor, ska jag säga – alla olösliga dilemman för den som vill verka snäll men som i realiteten kommer med yxan i högsta hugg. Jag gratulerar utredaren till det utmanande uppdraget.

Utredningen, som först skulle vara klar våren 1998, men som inte oväntat flyttades till på andra sidan valet, mars 1999 i stället, motiveras med behovet att "se över" en del saker. Där ligger alla kärnfrågorna: Dels samspelet mellan socialbidraget och de övriga bidragssystemen. Dels farhågan att de ökade kostnaderna för socialbidraget ska tränga ut annan nödvändig omsorg, omvårdnaden av barn, handikappade och gamla. Dels den nuvarande sörjan av olika rättsprinciper, som ömsom gäller social behandling, ömsom social service. Dels knivigheten med en lag som blandar rättigheter och skyldigheter så att domstolarna fått en avgörande roll för de sociala besluten. Dels begreppet "skälig levnadsnivå". Dels behovet att få lagen i fas med utvecklingen på arbetsmarknaden. Dels statens tillsynsmöjligheter.

De problem som måste lösas kräver att staten ser vissa sanningar om verkligheten, om systemen och kanske också om människan i vitögat. Vi går inte opåverkade genom välfärdens institutioner. Vi är rationella, och staten måste bli rationell tillbaka. Socialbidraget, som det yttersta skyddsnätet, får konsekvenser för alla de andra socialförsäkringarna, och därmed för villigheten att arbeta. Socialbidraget måste ner till det mest elementära som en konsekvens av att värderingarna har förändrats, det måste bli avskräckande lågt.

Taxereformen av socialbidraget sker i samma anda som Ingela Thaléns och Anna Hedborgs självkritik. Partiprofilen förblir officiellt vid det gamla, men i praktiken reformerar

BIDRAGSKULTUREN

socialdemokraterna i liberal riktning. Socialbidragen var alldeles orimligt höga för stora barnfamiljer och sänkningen åtgärdar det värsta i förbifarten, utan att det märks, och utan att regeringen får någon obehaglig debatt på halsen som tvingar ut den på banan. "Skälig levnadsnivå" ifrågasätts inte. Frågan förs helt enkelt bort från dagordningen genom att göras ogenomtränglig.

Som en parentes, apropå tekniken med procentsatser av basbidrag, multiplikatorfaktorer, omräkningstal och andra kvoteringsystem kors och tvärs: De som oroar sig för demokratis utveckling borde studera det sociala regelverkets tilltagande snårighet. Begriplighet, synlighet och tydlighet borde vara någonting för ett liberalt parti att gå till val på.

Kostnader

MELLAN 1990 OCH 1996 fördubblades socialbidragskostnaderna. Tidigare hade de legat förhållandevis stilla, mellan 1960 och 1970 låg de på runt en åttondels miljard, eller 125 miljoner, både i fasta och i löpande priser. Mellan 1970 och 1980 låg kostnaderna på ungefär en kvarts miljard eller 250 miljoner, räknat i fasta priser i 1960 års prisnivå, medan de löpande kostnaderna 1980 närmade sig enmiljardstrecket. Mer var det alltså inte. Det stora uppsvinget, om man säger så, kom med socialtjänstlagen mellan 1980 och 1985. Då mer än tredubblades kostnaderna i löpande priser, från en knapp miljard till närmare tre och en halv miljarder kronor.

Jag vet inte hur man ska kunna förklara det jätteklivet annat än med utbud och efterfrågan, att socialbidragen fullkomligt slängdes efter folk och att folk tackade och tog emot? Kanske var det mellan 1980 och 1985 vi fick svagheten som ideal, samtidigt som vi dubbades till exklusiva rättighetsinnehavare i kön framför de sociala servicecentralerna? Kanske kan vi

BIDRAGSKULTUREN

datera uppkomsten av den nya smarte välfärdsliraren som ser till att få någonting ut av skattepengarna till åren mellan 1980 och 1985?

Fram till 1990 fortsatte ökningen av socialbidragskostnaderna i löpande priser, men det var ingenting dramatiskt, de klättrade upp till knappt fem miljarder. Under hela perioden 1980 – 1990 hade kostnaderna alltså nästan femfaldigats i löpande priser. (Källa: SOU 1992:98, *Kommunernas socialbidrag – en kartläggning av normer, kostnader m m*, Socialtjänstkommittén 1992)

Arbetslösheten 1990 var nästan obefintlig, den öppna låg på knappt 2 procent. Den skulle som bekant komma att öka betydligt. Ökade gjorde också kostnaderna för socialbidrag. De sex första åren av 90-talet fördubblades de i löpande priser. 1996 betalades nästan 12 miljarder ut i socialbidrag. Och ökningen fortsätter. Första halvåret 1997 knegade sig kostnaderna upp till dryga tolv och en halv miljarder.

De hushåll som lyfter socialbidrag mer eller mindre permanent, är inte så många, en fjärdedel bara, men det är den fjärdedelen som drar tre fjärdedelar av kostnaderna. Det är den lilla gruppen som helt lever på socialbidrag som kostar mest. De svarar för hälften av kostnaderna, alltså hela ökningen sedan 1990 (Källa: *Svart på vitt om socialbidrag*, Kommunförbundet, 1996).

1996 hade 11 procent av hushållen i Sverige socialbidrag. I gruppen ensamma mammor har varannan till var tredje socialbidrag som komplement till andra bidrag. En växande grupp är äldre invandrare utan pension. 1994 var den gruppen fem procent av socialbidragstagarna. I gruppen unga invandrare, 20-24 år, har över hälften socialbidrag, 55 procent. Bland svenska ungdomar är motsvarande siffra 16

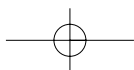
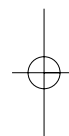
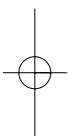

procent.

Rapport hade ett inslag om socialstyrelsens utredning om det ökade bidragsberoendet sommaren 1997, men där nämndes inte invandrarungdomarna alls. Där presenterade man en ung frilansande skribent som behövde socialbidrag för att hennes kunder inte hade betalt fakturorna i tid. En helt okontroversiell socialbidragstagare således, vilket antyder att även detta ämne är på väg in i den sjuka sfären där man städar bort det brännbara och väljer mönsterexempel. På en del håll i världen vårdar kommunismen fasaden med samma teknik. Den charmiga socialbidragstagarflickan på Rapport berättade också att hälften av alla hennes kompisar hade socialbidrag av och till. Man skymtar där en ny attityd, socialbidraget som livsform, en nyckel till frihet. Den skymtar lite varstans i intervjuer med unga: de bara väntar på att "fylla socialbidrag".

1980 hade man inte en föreställning om att socialbidragstagarna skulle bli så många med tiden, eller att så många som en femtedel av befolkningen 1996 skulle vara berättigade till socialbidrag, om de sökte.

Visserligen minskade socialbidragskostnaderna det sista kvartalet 1996, i och med sänkningen av normen, men kostnadsminskningen visade sig efter ett halvår ändå stanna vid 600 miljoner, beroende på att nytillströmningen av klienter verkade åt motsatt håll. De nytillkomna var vanliga barnfamiljer som inte längre klarade sig på sin lön, och unga invandrarkillar som fått korn på en möjlighet.

Hur mycket får de?

HUR MYCKET PENGAR får då socialbidragstagarna? Hur mycket kräver "skälig levnadsnivå"?

Ett autentiskt exempel från 1997 är en invandrarfamilj i en mindre landsortskommun. Mannen var 39 år, hustrun 29, de är kurder från Iran. De fick sitt första barn när hustrun bara var 18, ytterligare ett året därpå, och två år senare, 1989, dök de upp i den lilla kommunen där de så gott som omgående fick uppehållstillstånd. Där föddes ytterligare ett barn. Barnen var 11, 10 och 3. 1997 hade de bott i Sverige i åtta år, men hade fortfarande inte passerat nålsögat godkänt i svenska för invandrare vilket är minimikravet för att ens placera sig på arbetsmarknaden. Mannen hade 1997 en API, arbetsplatsintroduktion, på restaurang några timmar i veckan.

Vi börjar med inkomsterna. Mannen drog själv ihop 1 338 kronor i månaden, efter skatt. I bostadsbidrag fick de 3 300 och i barnbidrag och studiebidrag sammanlagt 2 120. Eftersom bidragen är omdöpta till inkomst, som vi kunnat

BIDRAGSKULTUREN

konstatera, har denna familj alltså en inkomst på 6 758 i månaden. Av deras utgifter tar kommunen på sig hyran, på 5 440, barnomsorgen på 458 och sjukvårdskostnader på 120. Det kallas för godkända utgifter, och uppgår tillsammans till 6 018. Den nya socialbidragsnormen enligt socialstyrelsen, den som infördes hösten 1996 och som lagfästes 1998, ger familjen 9 827 kronor. Till det kommer godkända utgifter, 6 018. Därifrån dras "inkomsterna" 6 758.

Inom parentes har kommunen ett visst intresse av att få sina nybyggda, och för vanliga löntagare alltför dyra, bostäder uthyrda till socialbidragstagare. Är det ett kommunalt bostadsföretag får kommunen halva hyran betald av staten genom bostadsbidraget och behöver bara stå för mellanskillnaden.

Summan av normen plus godkända utgifter minus inkomst och andra bidrag blir 9 087 kronor i månaden. Det är vad kommunen pungar ut med, netto. Vad familjen får är 9 087, plus det som kommer från staten och från eget arbete,

6 758, summa 15 845.

Är det mycket? Ja, nu talar vi nettokronor här. Det de får motsvarar en bruttolön på 27 200, en summa som den här familjen för närvarande svårligen skulle kunna komma upp i av egen förmåga.

Det är i alla händelser mera lättförtjänta pengar än vad en vanlig knegarfamilj har, en trebarnsfamilj, där mannen, som industriarbetare på heltid tjänar 16 000, och där hustrun jobbar 75 procent som vårdbiträde, med en deltidslön på 9 000. Hyran de har är på 5 500, de har bostadsbidrag på 500, barnbidrag på 1 920, medan barnomsorgen kostar dem 1 872. Knegarfamiljen är ett typexempel hämtat från förhållandena i Eskilstuna kommun 1996-1997. Eskilstuna ligger nära snittet för den vanliga mellanstora kommunen

med medelhöga kostnader för barnomsorg, kommunalskatt, boende och lokala resor.

Arbetsfamiljen tjänar alltså tillsammans 25 000 brutto.

De betalar egenavgifter, mannen 950 och hustrun 533. De betalar skatt, mannen 4 571 och hustrun 2 246. Tillsammans betalar de 1 483 i egenavgifter och 6 819 i skatt, summa 8 302. De får ut netto 16 700 och slår socialbidragstagarna med hela 855 kronor på sitt arbete. Den arbetande familjen är själva idén bakom välfärdsstaten och man kan säga att staten värderar deras mönstergilla insatser till 855 kronor. Som bonus från pappa staten får de därtill barnbidrag och bostadsbidrag på tillsammans 2 420, vilket ger dem 3 275 kronor mer än socialbidragstagarna.

Proportionerna mellan vad de får behålla av eget arbete och vad de får genom bidrag berättar om hur fattigdomsfabriken knådar sinnena och vrider dem mot bidrag. Staten säger: jag tar från dig och ger till dig, enligt den gamla goda socialistiska regeln åt var och en efter behov, från var och en efter förmåga. Det stämmer med "den svenska rättvisekänslan" säger socialdemokraterna, men jag tvivlar starkt på att rättvisekänslan accepterar att jobb och bidrag mer eller mindre kommer på ett ut. Och det verkar inte heller som om socialdemokratin riktigt vågar testa idén om denna absoluta resultatjämlighet på väljarna. Hur kommer det sig annars att de aldrig försvarar välfärdsstaten med de höga socialbidragen? Det är alltid vården, utbildningen och "åtgärderna" mot arbetslösheten som får motivera den starka staten och de höga skatterna. Aldrig offerterna om ett ordnat gratisliv med god standard? Socialbidraget som normbildare tas sällan upp.

På TV, i programmet Elbyl, i början av mars förra året, var det ett möte mellan tre unga tjejer, alla tre jämngamla, varav

BIDRAGSKULTUREN

två socialbidragstagare, den ena ensam mamma, den andra arbetslös, medan den tredje just hade börjat jobba efter studierna, med tämligen skral lön och studieskulder på 150 000. Till sin häpnad fann hon, den skattebetalande och skuldbelastade, att socialbidraget till de andra två gav dem cigaretter, videofilmer och sånglektioner. "Ni lever ju på en högre standard än jag!" utbrast hon ur djupet av "den svenska rättvisekänslan" där den verkligen befinner sig.

Ett annat autentiskt exempel från en mindre landsortskommun 1997 är en kosovoalbansk familj med fem barn som kom hit 1992. Mannen var 45, kvinnan 39. De tog sina då fyra barn och färdades över hela Europa till Sverige i slutet av 1992. Barnen hade kommit tätt, ett 1982, ett 1984, ett 1987 och ett 1989. Familjen kommunplacerades 1995, och där föddes ytterligare ett barn samma år. De höll fortfarande efter fem år i Sverige på att lära sig svenska. Det var så långt de hade kommit sommaren 1997. De gick på svenska för invandrare.

"Skälig levnadsnivå" för dem var 11 731 i månaden, vartill kom hyran på 8 206, som kommunen tog över, liksom kostnaderna för barnomsorgen och sjukvård på tillsammans 379. Mannen var sjukskriven och det gav honom en "inkomst" på 1 386, de hade bostadsbidrag på 3 900 och barnbidrag på 4 750, summa "inkomster" 10 036. Socialbidragsnormen plus godkända utgifter minus "inkomster" ger 10 280. De fick alltså 10 036 av staten plus 10 280 av kommunen, dvs 20 316 kronor netto.

Deras socialbidrag motsvarar en inkomst på 37 600.

Socialbidragets fulla potential tydliggörs bäst i fall som det ovan, när familjen helt lever på socialbidrag, när inga tillfälliga alu-jobb bryter socialbidragsmottagandet för en tid, när ingen maka eller make jobbar deltid eller timmar, något

som visserligen inte går att leva på för en familj, men som ändå ger en bottenförsörjning, vilket är fallet för de flesta svenska socialbidragsfamiljer. Så snart ett hushåll inte lever upp till "skälig levnadsnivå" har hushållet rätt till en påfyllnad upp till normen, ett socialt försäkringstillägg, ett s k softtillägg, som betalas ut av en soffhandläggare, vilket är en rent kameral funktion, och ett autentiskt exempel från en mindre landsortskommun, 1997, visar att en trebarnsfamilj som på det viset går ut och in i "åtgärder" och har socialbidrag mellan varven, hamnar, med socialbidrag, på 16 766 netto, vilket är nästan exakt på samma nivå som den nyssnämnda knegarfamiljen i Eskilstunaexemplet.

Ytterligare ett exempel ur verkligheten 1997 från samma lilla landsortskommun är en annan kosovoalbansk familj som också sökte asyl i Sverige 1992. Då bestod familjen av man, född 1949, hustru, född 1958, och deras tre barn födda 1984, 1986 och 1988. De placerades i en Norrlandskommun 1994 men flyttade på egen hand till Mellansverige mot slutet av 1996. De har fått ytterligare två barn sedan de kom hit, ett 1993 och ett 1995, nummer fyra och fem i syskonskaran. Båda makarna saknade 1997 den viktiga passersedeln in till ett självständigt liv i Sverige, intyget om godkänt i svenska för invandrare. Länsarbetsnämnden erbjöd dem därför varken vidareutbildning eller praktik. Kvinnan hade knappt ens börjat läsa svenska p g a barnafödandet, och mannen hade då ännu inte klarat proven.

Båda makarna hade sjukpenning på 1 395 var, de hade bostadsbidrag på 2 800, hyran var på 4 495 och betalades av kommunen, liksom barnomsorgen på 366, medan barnbidrag och studiebidrag gav dem 4 750. De fick alltså de s k inkomsterna på 10 340 plus socialbidrag på 7 495, vilket

BIDRAGSKULTUREN

tillsammans blir 17 835, vilket motsvarar en lön på 31 800 före skatt.

Det är här man hamnar med fyra, fem barn. Samma sak för en svensk ensam mamma med fyra barn i ett autentiskt exempel från en mindre landsortskommun 1997. Hon var 34 år och barnen 14, 8, 5 och 3 år gamla. Hon läste på komvux och hade vuxenstudiestöd, och tillsammans med alla andra bidrag, underhållsstödet, bostadsbidraget och barnbidraget fick hon 15 452 i normala socialförsäkringsbidrag, vilket socialen kompletterade med ett kontantstöd, ett socialt försäkringstillägg, på 1 614. Det blir 17 066 i bidrag, vilket också svarar mot en rätt saftig bruttolön även om man drar ifrån barnbidraget. Det vill till att hon får en redig departementsrådslön när hon är klar med vuxenstudierna för att kunna ligga kvar på den nivån.

Det konstiga med de ensamma mammorna är att de är en extremt omhuldad grupp och ändå toppar de eländeskonnkurrensen i pressen om vem som har det svårast.

Ett Eskilstunaexempel på det normala, en familj som skyddas av det normala trygghetsnätet, är en arbetslös byggjobbare vars lön tidigare var 17 000. Hans fru har deltid som hemvårdare och får ut 9 000 före skatt. De har två barn, 5 och 7 år gamla. Hyran är på 5 500 och de har bostadsbidrag, 828. Ett barn är på dagis, 25 timmar i veckan, och ett går på fritids. A-kassan ger mannen 11 483, brutto, hans egenavgifter är 681, hustruns 533, skatten uppgår till 3 073 för honom och 2 246 för henne, tillsammans bidrar de med 6 331, och tillsammans, efter skatt, får de ut 13 948. Till det kommer barnbidraget och bostadsbidraget, 1 280 och 828. Det ger dem netto 16 056 i familjen. Det anmärkningsvärda är att det nettot bara ligger 276 kronor från socialbidragsgränsen, som

för deras del skulle ha varit 15 780 kronor netto.

Det är svårt att inte jämföra den här tvåbarnsfamiljen, som kämpar på, med en likadan tvåbarnsfamilj som inte bidrar alls till den "skäliga levnadsnivå" som staten gladeligen skänker ut gratis. Om priset för det homogena standardlivet för en tvåbarnsfamilj är 15 780 kronor borde ingen kunna beskattas under den nivån. När staten först försätter den här familjen i underläge genom skatteuttaget, sänker den till ett läge som underskrider vad som kallas "skälig levnadsnivå", och sedan hjälper upp det värsta med bidrag, då synliggörs maktstrategin. Smocka till och sedan hjälpa på fötter. Skapa beroende. Befäst känslan att avgörandet för familjens väl och ve ligger i statens händer, inte i de egna. Det är där vi har hamnat. Staten undergräver både självrespekt och samhällsmoral.

Problemet, som jag tycker börjar bli extremt tydligt, är att vare sig du arbetar eller inte hamnar du på ungefär samma nivå. Skillnad uppstår bara om man är socialbidragstagare med ovanligt många barn eller råkar ha en ovanligt välbetald tjänst. Förvånande är också att ersättningsnivåerna i det vanliga trygghetsnätet, och i det extraordinära, ligger så pass nära varandra.

En ensamstående då? En typensamstående i Eskilstuna har ett okvalificerat jobb som affärsbiträde, är barnlös givetvis, och tjänar 11 000 före skatt. Hyran är på 3 000 och hon har inget bostadsbidrag. Men skatt och egenavgifter betalar hon: 2 907 respektive 650. Kvar har hon då 7 442. Socialbidraget, om hon hade haft något, hade gett henne 6 582, så tack vare jobbet har hon nästan en tusenlapp mera, nåja, 860 då. Hade hon varit socialbidragstagare hade hon varit beklagansvärd. Nu är hon bara en vanlig knegare som solidariskt ska bidra till att hålla igång den generösa välfärdsstaten.

BIDRAGSKULTUREN

1993 hade 39 procent av Sveriges hushåll en inkomst under, eller strax under, socialbidragsnormen. Om staten bara stirrar på vad den ene behöver, och vad den andre betalar, men aldrig vad betalaren själv behöver för att slippa komma i beråd, då använder staten vissa medborgare för vissa syften. Socialistisk ideologi ger kanske makthavarna den rätten, men liberal ideologi gör det inte. Ingen ideologi är överordnad individen, ingen jämlikhetsideologi kan använda den ene som ett medel för den andre. De kan själva komma överens om att ha det så, men då ska beslutet vara deras.

Det politiskt kontroversiella

EN FRÅGA INFINNER sig gång på gång hos mig under det här skrivarbetet, och den riktar sig till hela den politiska kultur vi lever i: hur kommer det sig att hela detta ämne "socialbidrag" är så okänt? Utgick vi från att det handlade om någon liten skärv till de fattiga och arma, som det sades? Trodde vi att varje reportage om hur lite rörelsefrihet den drabbade hade speglade absolut knapphet? En sak är jag säker på, att det övervägande flertalet av reportagen om socialbidragstagare har uppehållit sig vid brist och försakelse och utsatthet, och bara något enstaka om vad de faktiskt får. På rak arm kan jag bara erinra mig det famösa reportaget i DN om den ensamma mamman på Ekerö, som omtalas på sidan 30, det reportage som betecknande nog orsakade en folkstorm på tidningen eftersom folk inte hade en aning om att "dom hade så mycket".

Ändå finns i välfärds-kulturen lösa förväntningar på att staten ska leverera vad folk "behöver". Och på systemnivå har

BIDRAGSKULTUREN

den "skäligen levnadsnivån" kommit att bli en sorts rättighetslikare, det officiella minimimåttet på vad alla bör ha. Eller få. Det är bara det att skäligheten numera, med alla höjda avgifter och skatter, ligger över vad många av egen kraft når upp till. Red Top skrev en gång att "levnadsstandarden i Sverige är numera så hög att endast ett fåtal lever upp till den". Det var humor på den tiden. Det hade en skruv åt det absurda i tillvaron. I dag är det en sakupplysning mera. Verkligheten har knappt in på orimligheten. I takt med att allt fler gör anspråk på denna "skäligen levnadsnivå" blir frågan vem försörjer vem allt mera brännande. Var börjar det egna ansvaret? Var på försörjningsskalan bör staten släppa taget om oss?

Att hela systemet håller på att gå i spinn blir tydligt ifråga om barnomsorgskostnaderna. Dvs, kommunen sätter dagisavgifterna så högt det går för att täcka upp för alla påtvingade utgifter som håller på att knäcka kommunens ekonomi. Avgifterna är nu så höga att många barnfamiljer måste söka socialbidrag för att kunna betala för sig. Men eftersom kommunerna är skyldiga att hålla alla barn (som söker) med dagisplatser, och eftersom varje inskrivet heltidsbarn kostar i genomsnitt 86 000 kronor om året, vilket subventioneras till 86 procent, kan man fråga sig vad som skulle hända om skattebetalarna istället för att begära socialbidrag vägrade att betala?

I några av Stockholms södra förorter hände just det. Så länge enstaka föräldrar underlät att betala fick barnen ändå gå kvar för sin egen skull. Men när föräldrarna satte smittandet i system skärpte kommunen tonen och ungarna kastades ut. Plötsligt var det alltså möjligt för kommunen att sätta sig över både behov och skyldigheter. Plötsligt fanns en repressiv kraft

att tillgå för ordningens upprätthållande. Om jag inte har fel hade vi en liten gräsbrand där. Med hårdare takter och sjunkande betalningsmoral kan den sprida sig och ta fart, syns det. Hos oss kommer antagligen skatterevolten att börja just så, med betalningsstrejk inför utmanande höga avgifter. (Att det sedan är kostnaderna för barnomsorgen som är utmanande höga är en annan historia.)

Hur som helst visar sig bidragskulturen i all sin glans i det att det är bidragstankarna som rinner upp i svenskens sinne som det mest självklara när privatekonomin börjar kärva, och inte motsatsen, frihetstankar, oberoendetankar, mindre-stat-tankar, mindre-skatt-tankar. Bidrag är den omedelbara lösningen, medan oberoende är en fråga på längre sikt.

När socialstyrelsen i en debattartikel i DN (skriven av Ann-Marie Begler, då överdirektör för socialtjänstgruppen, och Eva Bergström, sakkunnig på socialbidrag, 1/4 1997) oroar sig för de ökade kostnaderna för socialbidrag, gör de denna gång en diskret lov omkring det politiskt kontroversiella. Det är alltid givande att fundera över vad som inte sägs ut i klara verba, och som just därigenom framträder i undertexten, och 1997 råkar det vara invandrarna. De växande kostnaderna för socialbidragen förklaras med arbetslöshet och nedskärningar i övriga välfärdssystem. Och det är i och för sig riktigt, men det är nog inte den primära förklaringen när allt kommer omkring. Under de sex första åren av 90-talet fördubblades kostnaderna för socialbidraget, slår de fast, från sex miljarder till närmare tolv. Antalet bidragstagare ökade med mer än 200 000 personer, säger de. Vidare får vi veta att kommunerna har tagit emot 190 000 flyktingar under samma tidsperiod. Däremot sägs ingenting om hur de 190 000 nya flyktingarna i kommunerna samvarierar med de 200 000

BIDRAGSKULTUREN

nyttillkomna socialbidragstagarna. Visst finns kopplingen antydd, annars skulle ju inte flyktingarna alls behöva nämnas, men nu är det god ton att inte formulera en sådan råhet rakt på. Vi får veta att flyktingarna har svårigheter att konkurrera på arbetsmarknaden, vilket är sant, men inte att flyktingarna i sig förklarar praktiskt taget hela kostnadsökningen, att den tunga ökningen ligger hos de familjer som helt lever på socialbidrag. (Jfr DN 20/12 1997.)

När verkligheten måste svepas i dimridåer då har man med det politiskt kontroversiella att göra. Om den nuvarande regeringen klart deklarerade att så här är det, viljan att upprätthålla en "skälig levnadsnivå" kostar alltmer, men vi vill ha det så, vi vill ha alla på samma standard oavsett egna insatser, vi utlovar ett rikt och jämlikt Sverige, vår identitet ligger i att fördela guld och gröna skogar, skulle jag respektera det. Problemet är att ingen förespråkare för en generös välfärd riktigt står för de konsekvenser socialtjänstlagen får i ytterlighetsfallen. Det är därför sådana fall har ett informationsvärde. De ger underlag för ett reflekterande bortom slagorden.

I socialstyrelsens och SCB:s statistik över socialbidragskostnadernas utveckling redovisas socialbidrag till flyktingar för sig och ordinarie socialbidrag för sig. De uppgifterna rapporteras vidare i medierna, och det flyktingarna kostar där, i statistiken, är verkligen ingenting att bråka om. Förvirring uppstår. Vad ska man egentligen tro? Är det så lite? Men vad medierna inte klargör är att flyktingen definieras som flykting de första tre åren, därefter flyttas flyktingen över till kategorin "vanliga" socialbidragstagare. Reportrarna läser väl inte definitionerna så noga. Ett budskap på radion om hur lite flyktingarna kostar är det politiskt korrekta budskapet, och

alla vet att det är just lämpligt ett sådant budskap ska vara.

Felet ligger inte hos invandrarfamiljerna, de har inte begärt någon "skälig levnadsnivå". De ges inget val. Problemet är heller inte att flyktingar kommer hit, problemet är att vi delar ut på tok för mycket pengar. Och för socialdemokratin är problemet just kravet på omställning: idémässigt är de fångar i sin egen jämlikhetsideologi, för jämlikheten går varken att upprätthålla eller att skiljas ifrån, vi lever i en ny tid, enhetslösningarnas berättigande försvann med industrialismen, enhetslivet har mist sin charm, socialismen löper ut och individualiteten in, alla gamla sanningar tar slut, kollektivismen, arbetsrätten, den språkliga vårdkulturen, allt.

Man kan förundra sig över hur djupt den politiska "snällismen" har satt sig i folksjälens. Problem definieras fortfarande utifrån denna undfallande och överslätande välvilja, fast tidningarna varje dag är fulla av skäl att ompröva både det ena och det andra. Två bosniska killar, flyktingar, fick till slut så svårt för kravlösheten, konfliktundvikandet, bristen på vanligt mänskligt motstånd, bristen på kurage att kalla en spade för spade, att de mitt under brinnande krig bestämde sig för att åka tillbaka till Bosnien. De vinkade adjö på TV: "Hellre verkligheten med verkliga problem än det här ... "

Förklaringarna till människors ändrade beteenden kopplas sällan till motståndslösheten, till strykandet medhårs, utslätandet, överslätandet. Nej, förklaringarna förläggs uteslutande till de allmänna strukturförändringar där individen bara är ett rö för nationalekonomiska vindar. Man kan faktiskt likna språkkulturen på det sociala området vid en sorts poetik med klart definierade regler för det stilmässigt sköna, där tårarna av rörelse över den egna medkänslan med de drabbade bidrar till succén, och följer man denna inlindade och

BIDRAGSKULTUREN

undflyende form så blir man ansedd som en upplyst och ädelt tänkande person. Pierre Schori är ett föredöme i denna konst.

Fram till hösten 1996 var villkoren för socialbidrag ännu generösare än de är nu, den nya tariffen är något stramare. Ett 17 000-kronorsbidrag nu låg då på omkring 19 000-20 000. Netto. Och jag kan inte låta bli att undra över varför sänkningen passerade så oförmärkt? Låg medierna lågt i avvaktan på utförligare besked? Det förekom ju en och annan läcka från socialtjänstkommitténs arbete, som antydde att den nya socialtjänstlagen skulle bli än värre än den gamla, i bemärkelsen brassa på än mera. Men nu sänktes taxan i stället. En total helomvändning. Att socialbidraget sänktes är ju ett indirekt erkännande av att det låg för högt, och låg det för högt är det ett symptom på systemfel. Men socialstyrelsen lossade helt enkelt på grundbulten utan att saken gavs någon politisk motivering.

En liten revolution inträffade i det tysta, kan man säga. Socialdemokratin backade i praktiken från sin hållning att behov är någonting som står över vanliga ekonomiska lagar. De inser att incitamenten under lång tid har varit fel och att viljan att anstränga sig, från individens synpunkt, närmast har varit korkad. Men de hycklar samma omsorg om de "utsatta" som tidigare, som om det handlade om en halvt stigmatiserad grupp olycksfödda, och inte om växande skaror av allt ifrån ambitiösa födgenin till vanliga arbetslösa. Är socialbidraget så skambelagt, så mycket ett nödvändigt ont som de påstår som är i branschen, eller är det numera som vilka stålar som helst, oavsett vad man kallar dem? Det är den nya normfrågan.

Det finns inga belägg för att ungdomar numera skulle ha en annan syn på socialbidraget och mera se det som en rättighet,

säger socialbidragsforskarna. Jag undrar det, jag. Och jag undrar varför dessa forskare (Sunesson, Salonen, Halleröd, Marklund, Vogel, Bergmark, Gunnarsson, Pettersson, m fl) i så fall undviker att gräva i den frågan. Det påminner om olusten inför döden: allt som leder tankarna till förgängelse, förlust av gammal tro, allt vad kill your darlings heter, förvisas ur bilden. Man vill inte veta. Antal bidragshushåll däremot, bidragstidens längd, genomsnittliga bidragsbelopp mäts oavbrutet och redovisas i medierna, men den överordnade frågan om en i praktiken förändrad försörjningsmoral vill ingen ta i efter vad det verkar. Någoting måste ändå ha hänt med folks inställning till bidrag, vad de än svarar i enkäterna, eftersom bidragen numera är ett påtagligt hot mot samhällsekonomin. Om staten sedan 1992 inte gör annat än stramar åt reglerna, drar åt tumskruvarna, pressar nivåerna, skärper kontrollen, minskar folks access till bidragen, så torde det bero på någoting.

Min hypotes är att vi har en annan inställning till bidrag och att denna ändrade inställning motiverar en annan politik. "Jag vet många, särskilt unga, som struntar fullständigt i om de någonsin 'kommer in på arbetsmarknaden' om de bara har tillräckligt med pengar", säger Marie-Louise Samuelsson i SvD (17/8 1997), och det beskriver ju de två alternativen: antingen arbetar man för pengar eller också får man pengar ändå. Lena Liljeroth och Mauricio Rojas återger samma uppfattning i sin bok *Svenska främlingar*: "När jag var ny i Sverige (på 70-talet) var det fult att lyfta socialbidrag, det sågs som en sista utväg. Nu hör jag många säga: "Varför ska jag jobba när jag får lika mycket genom att låta bli?" "

En av de medialt mest hyllade värstingarna för några år sedan, Kristian, som efter att i flera år ha terroriserat invåna-

BIDRAGSKULTUREN

rna i Vårby Gård slutligen dömts till fängelse för grov miss-handel, sammanfördes med ministern Ulrika Messing för ett samtal om ungdomsarbetslösheten. Kristian gav sin syn:

”I december förra året var det en städfirma som behövde hjälp en månad. Det var vitt, allt skulle gå schysst till. Så jag tänkte: då kan man ju hoppa in och göra lite extrapengar. Men städjobbet gjorde att jag riskerade att förlora socialbidraget. (...) Jag hoppade av städandet efter några dagar: jag vill inte arbeta tolv timmar om dagen för en lön som inte ger mer än bidrag.”

Ulrika Messing förstår så väl, men frågar om det ändå inte är bättre att arbeta än att inte göra någonting alls? Men det tycker inte han, tvärtom: ”Stolthet är det enda man haft genom tonåren. Nu måste man vara beredd att sjunka långt ner i dyn och ta vad som helst. Det känns nedvärderande!”

Marie Söderqvist, SvD, som berättar historien noterar hur systemet skapar typer som Kristian genom den flathet det visar när han tillåts hoppa av jobbet för att inte riskera socialbidraget. Hon reagerar också över den nya klientsort som han är exempel på, som anser sig ha stoltheten intakt så länge han går på bidrag, men känner den gå förlorad den dag han jobbar och försörjer sig själv.

Andra, som Samir, 19 år, berättar om den nya självklara födkroken bland ungdomar i hans gäng: ”Jag har flera kompisar”, säger han, ”som är lika gamla som jag och som inte har några planer på att skaffa jobb och inte familj heller, de går bara och väntar på att fylla 20 så de kan få socialbidrag” (DN 22/4 1996). Det går på ren automatik. De hanteras på löpande band av en ekonomiassistent som slår i tabellerna och räknar ut vad de ska ha. Softhandläggning kallas det. De behöver inte ens infinna sig personligen. Det räcker med ett

telefonsamtal och en blankett så droppar socialbidraget in.

Och lika intressant är den angränsande frågan om ansvaret för bostad för unga. För tio år sedan fick myndiga ungdomar socialbidrag till hyra och uppehälle vare sig de bodde kvar hemma eller flyttade till något eget. Dvs inte generellt, men de som kom på tanken att söka. Socialen såg det kanske som ett piggt initiativ, vad vet jag? Nu bjuds bidragen inte längre ut som en självklarhet till ungar som vill hemifrån.

Vill en artonåring idag inte dela rum med sin bror går han till socialen och begär bidrag till egen lägenhet. Socialen skruvar på sig, för formellt har killen samma rätt som alla andra "vuxna" att få hjälp om förhållandena är ohållbara. Föräldraansvaret upphör ju när barnen blir arton, det står klart och tydligt i föräldrabalken. Efter skolan övergår ungarna i AMS händer. AMS övertar ansvaret i föräldrarnas ställe, och livet i bidragssverige tar sin början.

Men å andra sidan är socialstyrelsen inte dummare än att den ser konsekvenserna av fortsatt gränslös statlig paternalism. Fyra flickor mellan 19 och 21 blev testfall. De flyttade hemifrån utan att kunna försörja sig, och nekades socialbidrag till hyran. I sitt yttrande sade socialstyrelsen nej, ungdomar som fyllt arton ska inte utan vidare ha rätt till socialbidrag för att kunna flytta hemifrån. Att bo kvar hemma måste anses vara bra nog, säger socialstyrelsen skenheligt, som om frågan gällde hemmets utrustning: "boende i föräldrahemmet kan vara att betrakta som en skälig boendestandard för unga personer så länge oskäliga konsekvenser inte uppstår." Den prejudicerande domen i regeringsrätten kom fram till samma sak: ungdomar har inte någon "ovillkorlig rätt till bistånd i syfte att bereda dem ett eget boende."

Att socialstyrelsen säger nej till någonting som kan

BIDRAGSKULTUREN

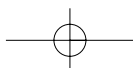
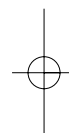
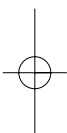
uppfattas som en rättighet är ovanligt, det är en helomvändning, det är en ny och främmande attityd som upprör socialister av alla schatteringar, och harmset kommer frågan: Men vem ska betala om ungdomarna varken har lön eller studiebidrag? Ska inte de ha samma rätt som alla andra att få sina behov tillgodosedda?

I Sverige riktas den frågan alltid numera till socialstaten. Och frågan har en poäng. Föräldrar som har en socialbidragsmogen unge kvar hemma anses ha en inneboende som förutsätts betala för sig, varför föräldrarnas bostadsbidrag, om de har något, påverkas neråt. Dessutom liknar det ju faktiskt föräldraansvar att inte kicka ut barnen när staten enligt lagen skulle ha tagit över. Vi närmar oss den punkt där staten inte kan leva upp till rollen som föräldrasubstitut i den bästa av världar, och om inte statens undantagsmanöver för ungdom är föranledd av ett växande sug efter statligt underhåll på senare år, så vet inte jag. Man kan tänka sig att regeringsrätten har reflekterat över detta när de kom med sin dom. De måste ha resonerat ungefär i följande termer: Visserligen har ungdomar rätt till bidrag så som lagen är skriven. Men ingen är så dum att han skaffar bostad och står för den själv om det går att fixa en gratis. Med möjligheter till "nyanskaffning av grundutrustning" för att täcka "grundläggande behov" och allt. Socialtjänstlagen i all ära, men här gäller det att se framåt. Regeringsrätten ikläde sig här lämpligen och tillfälligtvis rollen som företrädare för en liberal rättsstat där svaret är enkelt: alla har inte utan vidare rätt att låta sig försörjas av staten. Skälen ska vara uppenbara.

Jaha. En av de fyra flickorna fick bostad på socialens bekostnad för hon hade skäl. Hon tyckte så illa om att bo hemma så hon fick ont i magen. Hon presterade ett problem. Har jag

BIDRAGSKULTUREN

inte fel kommer vi att få ett skov av magkatarrer hos ungdom framöver. Förhållandena hemma ska vara ohållbara, det ska vara bråk och osämja hela tiden, då går det en väl. Det liknar kraven för att komma i läge att kunna välja sommarhamn. Den dag föräldrarna har fått nog och stänger ungdomarna ute är matchen vunnen och lägenheten likaså.

Nyckelbegreppet ”skälig levnadsnivå”

BEGREPPET ”SKÄLIG LEVNADSNIVÅ” är en sorts politisk vattendelare. Antingen uppfattar man ”skälig levnadsnivå” som någonting fint och jämlikt, eller också uppfattar man det som social ingenjörskonst utövad av hypade idealister med romantisk slagsida. Socialstyrelsen har även den börjat få vissa problem med allt vad ”skälig levnadsnivå” drar med sig. Socialstyrelsen känner behovet att ta ett ”samlat grepp” om bidragen och livet i landet över huvud taget för att kunna vidmakthålla välfärdsstaten. Och detta ”grepp” är att höja alla andra bidrag så att de precis kommer över ”skälig levnadsnivå” på det att färre ska behöva stranda på socialbidrag. Den ”skäliga levnadsnivån” är referenspunkten och rubbas inte. Den är ju skälig. Det hörs ju på namnet.

Däremot föreslår socialstyrelsen, genom Ann-Marie Begler, dåvarande överdirektör, och Eva Bergström, sakkunnig i socialbidrag, i nyss nämnda debattartikel, sidan 61, att välfärdsstaten utökas på följande punkter: höjd a-kassa,

BIDRAGSKULTUREN

höjda pensioner, höjt studiestöd , höjda barnbidrag, höjda bostadsbidrag, så att dessa bidrag kommer upp till "skälig levnadsnivå". Allt och alla leviterar upp till "skälig levnadsnivå". Däremot ska kraven sänkas på dem som betalar underhållsstöd, eller betalar av på skatteskulder eller skulder till kronofogden så att de kan leva skäligt innan det blir dags att göra rätt för sig. Likaså ska avgifterna för barnomsorg och äldre- och handikappomsorg sättas ned, på det att de som behöver de tjänsterna inte ska hamna under "skälig levnadsnivå". Socialstyrelsen menar sig genom dessa förslag ha tagit "ett samlat grepp om frågan om människors försörjning". Och sannerligen om inte hela folket skulle komma i smöret om bidragen rann till från alla håll och "skälig levnadsnivå" blev en generell rättighet. Att ingen har tänkt på det förut (DN 1/4 1997).

Slutsatser

OM JAG SKA SAMMANFATTA problemen med socialbidraget så är det följande, utan inbördes rangordning. 1) De inbyggda oklarheterna, för att inte säga motsägelsefullheterna: å ena sidan ska socialbidraget vara ett yttersta skyddsnät för tillfälliga nödsituationer, å den andra är det till sin konstruktion ämnat för långvarig försörjning.

2) Å ena sidan är socialbidraget numera, med den nya riksnormen, i praktiken en ny allmän socialförsäkring, ett nytt folkbidrag, en medborgarlön, men å andra sidan är kravspecifikationen så utformad att de som kommer ifråga är – inte medborgarna i gemen – utan vissa medborgare, de som ingenting äger och inte kan försörja sig. De som först och främst kvalar in är ungdomar som ännu inte etablerat sig i vuxenlivet, det är invandrare, det är ensamma mammor. En vanlig Svensson däremot kan knappast behålla sommarstugan om han behöver akut hjälp. Han ska sälja bilen och tömma barnens sparkonto innan han kan räkna med assistans.

BIDRAGSKULTUREN

3) En annan konstighet är nyckelbegreppet "skälig levnadsnivå" som är den idémässiga normen för vad socialbidragstagarna får. Ingen kunde från början säga vad detta innebar och först efter mer än tio års tillämpning och tiotusentals rättsfall kom man fram till vad som är "skäligt": vad folk "behöver" är "skäligt".

4) Socialstyrelsen har alltjämt den sociala ingenjörskonstens uniforma enhetsmänniska framför ögonen. Men medan klientens behov räknas upp med konsumentprisindex varje år, förutom att han har fri bostad, har den vanlige Svensson fått begränsa sina anspråk desto mera, framför allt på grund av högre boendekostnader, högre skatter och avgifter. Relationen skattebetalare – socialbidragstagare kan inte längre viftas undan med vackert tal.

5) Vi har incitamentsstrukturen. Skillnaden mellan vad en enstaka individ får ut av ett heltidsarbete på medelnivå och vad socialbidragstagaren får är liten, alltför liten. Har socialbidragstagaren däremot många barn, fyra, fem stycken, kommer han över vad ett knegarpar med lika många barn får ut av sitt arbete. För socialbidragstagaren är det ingen vinst att börja jobba.

6) Vi har de ökade kostnaderna som gör socialbidragen till en gökunge i kommunernas ekonomi och tränger ut annan verksamhet.

7) Vi har den mentala omvandlingen av svenskarna, å ena sidan till bidragsberoende slavar som arbetar måndag, tisdag, onsdag och en bra bit in på torsdagen för det allmänna, men som ändå är tacksamma om de får behålla ett "förbehållsbelopp" på pensionen när de hamnar på servicehem som gamla. Men vi har också de yngre förmågorna vars livssyn är att de har rätt att bli serverade. En 23-årig drasut som uppbar

socialbidrag sedan tre år tillbaka hade klart för sig hur det var med den saken: "Min mamma har ställt upp tillräckligt. Jag tycker inte att hon har några större förpliktelser när det gäller att se till att jag har det bra. Det ansvaret vilar på samhället." (DN 24/9 1996)

8) Vi har den socialdemokratiska smyggarstilen vars specialitet är att säga ett och göra ett annat. De ordar om solidariteten med de små och svaga, men i realiteten smyg-sänker de beloppen och byter namn på bidragen för att slippa ur socialtjänstlagens krav utan att behöva stå för det.

9) Vi har ökade skillnader av alla slag och på alla plan att vänta vilket inte nödvändigtvis behöver betyda problem och lösningen behöver inte nödvändigtvis vara jämlikhet. Frågan handlar inte om bidrag, ja eller nej? Den handlar om det egna ansvaret: var på försörjningsskalan bör staten släppa taget om oss?

Min problemanalys skiljer sig från socialstyrelsens. Jag kan inte låta bli att fästa mig vid det moraliska dilemma som socialbidraget skapar i Sverige av i dag. När socialtjänstlagen infördes i bästa 70-talsanda, var det självklart gott att ge de små och svaga en god omstart i livet. Att lyfta enstaka personliga misslyckanden upp i den allmänna foträtheten var naturligtvis gott, det var alla överens om, vad skulle det annars vara? Ingen tänkte annat än att generösa bidrag var fint och bra. Öppna armar vad gällde det materiella antogs ha en förlösande verkan. Det hade aldrig prövats någon annanstans i världen och det svor mot allt vad samhällsfilosofer hade antagit om människans natur dittills i historien, men kunde man ingenjörja till all möjlig offentlig trygghet kunde man väl ingenjörja bort den mänskliga faktorn i människors sätt att forma sig ett liv? Att satsa stort, inte bara på det nödvändiga,

BIDRAGSKULTUREN

mat, kläder och tak över huvudet, utan på "skälig levnadsnivå", var i takt med tiden. Levde man bara gott så ordnade sig allt det andra, vad nu det kunde vara? Pengar antogs vara nyckeln till människans möjligheter att ta sig upp, och det är sant att har man inga pengar så är pengar den avgörande frigörelsefaktorn. Om lite var bra måste mycket vara så mycket bättre. Man hade fortfarande fattigsverige i färskt minne.

Det fanns visserligen ett mål i bakgrunden någonstans som sade att socialbidraget skulle stärka bidragstagarens "resurser att leva ett självständigt liv", och med "resurser" förstod man kanske ursprungligen även en inre vilja att ta striden med tillvarons krav, att erövra den självrespekt som ligger i att själv tjäna ihop till maten, den självrespekt som man inte kan fuska sig till, den självrespekt som inte har någonting med nivån på livsföringen att göra, den självrespekt som vinnns inifrån. Det fanns nog någon tanke på någon sorts inre växt genom befrielse från materiella bekymmer, men det här andra tonade bort med åren och "resurser" blev till pengar rätt och slätt. Mycket till förädling av människorna blev det nog inte, varken på ytan eller djupet. Det kom inte mer ansvarstagande ut av socialbidraget än det kom ansvarstagande ut av de "resurser" som vilken rik pappas pojke som helst hade att tillgå. Förväntningarna på den som lever på pappa blir av någon anledning rätt små. Gratispengar inspirerar inte till dådkraft.

Alla dessa behov som staten gick in för att täcka på det ena området efter det andra gjorde ju inte annat än växte och grenade ut sig. Det var rent märkvärdigt vilka kroppsliga och själsliga svagheter som drabbade svenskarna i takt med att välfärdsapparaten växte. Och den felaktiga fråga staten ställde sig var: hur ska vi kunna pumpa in mera skatter så vi får ihop

till att underhålla allt det som brister hos medborgarna? Den fråga staten borde ställa sig är: Vad har vi gjort för fel eftersom så många nuförtiden går på knäna?

Sverige är inte längre den lilla låda det var, där en snäll regering kunde sitta och plocka och fördela för det gemensamma bästa: jag tar från dig och ger till dig. Detta urskiljbara "dig" om vilket samförstånd tidigare rådde finns inte längre. Jag säger det igen: det gamla solidariska samförståndet finns inte längre. Det finns en utstämplings- och brännmärkningskuty som verkar sammanhållande inom socialdemokratin på samma sätt som mobbarna får de lydiga med sig, men annars spretar människor åt alla möjliga håll och allt fler tycker att de avkrävs för mycket.

Sverige är inte heller längre den skötsamhetskultur som Ronny Ambjörnsson beskriver i *Mitt förnamn är Ronny*, vilket var grunden för samförståndet och gjorde fördelningen moraliskt problemfri. Nu flödar bidragen i en strid opersonlig ström och dum är den som inte sträcker fram skeden. What's in it for me? är den nya svenska hälsningsfrasen.

Socialstyrelsen förhåller sig inte till det nya läget – och med socialstyrelsen menar jag då i stort sett hela den socialdemokratiska kulturen. Deras analys bestäms av samma gamla krav på jämlikhet och fördelning fast hela problem-bilden fullkomligt skriker efter liberalisering. De riktar in sig på teknikaliteter i stället för att ta ett djupt andetag och föreslå radikala förändringar, typ avreglering, avbidragifiering. Socialstyrelsen tittar på sina två stora klientgrupper och säger att arbetslösheten är grundproblemet. Om bara diskrimineringen mot invandrarna upphörde och de kunde konkurrera med svenskarna om jobben så skulle den här otrevliga bölden värka ut, den som vi ogärna berör annat än indirekt.

BIDRAGSKULTUREN

Om bara unga arbetslösa, mellan 20 och 24, slapp börja vuxenlivet med socialbidrag skulle läget vara annorlunda.

Och vad gör man? Föreslår en friare arbetsmarknad? Aj aj aj. Man hittar på två nya bidrag för unga: dels en garantiersättning från socialstyrelsen och dels ett garantistöd från AMS som båda ligger på samma nivå som socialbidraget men som inte heter socialbidrag, varför man där kan ställa vissa krav på mottagaren. Myndigheten manövrerar för att befria sig från sin egen flathet, om man så vill. Utan att det direkt sticker i ögonen.

Men vad socialstyrelsen möjligen inte tänker på när den hoppas att folk ska komma ut i jobb är att även om en socialbidragstagarfamilj med många barn skulle få en träff på arbetsmarknaden, hänger den ju ändå kvar på socialen tack vare "skälig levnadsnivå". Skulle flerbarnsfamiljen få ut mindre av eget arbete än vad normen säger ska vara, har de möjlighet att begära socialt försäkringstillägg upp till "skälig levnadsnivå", och det är väl troligt att de skulle göra det också. Vad de än tjänar säger lagen att de ska känna sig hemma på ingenting mindre än 30 000-kronorsnivån. Det är uträknat och fastslaget.

Av denna orimlighet kan man dra två slutsatser. Antingen säger man, som socialstyrelsen, att invandrarna måste lyftas ut ur socialbidragssystemet, gamla och unga och medelålders invandrare, alla måste ut ur systemet och få någon annan typ av hjälp, som kallas något annat, styrs av andra regler, för det var inte tänkt att folk skulle leva på socialbidrag i den skala som nu sker. Därigenom får socialstyrelsen tillbaka socialbidraget till vad det var avsett som, socialt stöd för knarkare och andra olycksbarn utanför de normala trygghetsförsäkringarna. Därigenom kan man formellt hålla fast vid "skälig levnads-

nivå” men formulerar bort kommunernas försörjningsansvar för de tunga grupperna. Man gör som man har för sed, säger ett och gör ett annat, man uppnår det traditionellt socialdemokratiska både och: man ordar, men man gör undantag när det kommer till praktiken, man koketterar med lagen, men behöver inte leva upp till den.

Den andra slutsatsen är att Sverige är ett annat och öppnare land nu och kan inte längre göra utfästelser om självriskeliminering av den typ vi hade på nationalstatens tid. Det finns inte längre någonting som heter ”skälig levnadsnivå”. Det är olika. Man har den nivå man själv åstadkommer. Ansvar vilar på en själv att ta sig fram. Staten garanterar ett socialbidrag på miniminivå till dem som inte gör det. Ingen ska behöva lida nöd, svälta och frysa, men mycket mer än så blir det inte. Arbetet däremot gynnas och uppmuntras, alla slags arbeten, alla slags försök och initiativ. Du gör själv upp om lönen, det mesta av vad du drar ihop får du behålla själv där bidrag annars skulle falla ut, du klarar dig själv, du klarar dig utan bidrag, du återvinner din självaktning.

Detta var socialbidraget som berättelsetråd i vår kollektiva självbiografi. I efterhand ser man utan vidare det typiskt svenska i ”skälig levnadsnivå”, man ser det storstilade anslaget med anspråk inte bara på att lägga livet tillrätta utan också på att kunna styra över framtiden.

Man ser för sig dessa redobogna socialstyrelseexperter sitta och konstruera en komplett tillvaro för klienterna, med trivselfaktorer och allt, i vilken klientens enda uppgift är att ta installationen i anspråk. Felet med alla sådana livsprojekt är att de byggs utifrån. De blir aldrig mottagarens egna. De ändrar ingenting i grunden eftersom självtilliten kommer inifrån, involverar viljan, växer av motståndet i själva proces-

BIDRAGSKULTUREN

sen. Att övervinna motstånd, yttre och inre, är det som betyder någonting.

Det borde vara berövandet av denna fundamentala drivkraft som åsyftas när socialfolket med beklagande talar om dem som "tvingas leva på socialbidrag" men jag är inte säker på att det är just meningsförlusten de tänker på. Inte heller på det repetitiva begäret hos den som blivit beroende av socialbidrag, eller den kyliga rationalisering som följer av mer eller mindre långvarigt bruk, eller självföraktet.

Det allmänna bästa böjer oss så långsamt och mjukt att vi inte ens märker att det sker. Det är detta långsamma böjande under välviljan som tar personligheten ifrån oss. Men när de individuella anletsdragen har suddats ut och vi alla har blivit egendomligt lika och allas våra blickar är riktade åt samma håll, när vi har lärt oss säga "skälig levnadsnivå" i korus, då vänds problemet ut och in. Då blir det plötsligt ett annat. Då blir vi lite väl många. Då blir det obalans. Då ändras förutsättningarna. Då uppstår ett moraliskt avvägningssproblem.

Epilog

"HUR SKA DE försörja sig?" är innebörden i den fråga intervjuaren ställer till en mamma, vars dotter, sexton år gammal, blivit med barn och flyttat till en egen lägenhet. Fast hon uttrycker sig inte så. Det är underförstått att de blivande föräldrarna inte är subjekt i sina liv. Hon säger mera "Varifrån ska de få pengar?" men inte så rakt på sak heller riktigt, eftersom hon är en av dessa förståelsetjänarinnor som står på de utsattas sida. Därför formulerar hon sin fråga ur en sorts ansvarsbefriad neutralitet som förutsätter att pengar finns på lager och finansierar uppkommande behov allt eftersom: "Hur kommer de att klara sig ekonomiskt?" frågar hon.

Mamman rycker på axlarna. "De kommer att få leva på socialen."

"Vad säger de om det då?" frågar intervjuaren.

"De tycker det är helt naturligt, både Dragan, pojkvännen alltså, och Ellen. Det där har hon efter sin pappa. Han har

BIDRAGSKULTUREN

samma inställning, han har levt på socialhjälp, a-kassa och sjukskrivning i hela sitt liv. Och Dragan har samma inställning". (Majgull Axelsson, *...och dom som inte har*, 1996)